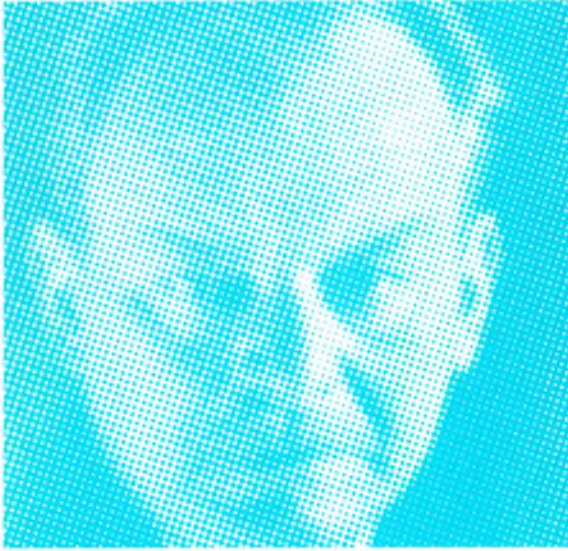

A'DAN Z'YE

Melih Cevdet Anday

MEHMET ZAMAN SAÇLIOĞLU

YKY

A'DAN Z'YE MELİH CEVDET ANDAY

Mehmet Zaman Saçlıoğlu

KİTAP TASARIMI

Yetkin Başarır

KİTAP-LIK DERGİSİNİN ARMAĞANIDIR

67. SAYI, ARALIK 2003

© YAPI KREDİ KÜLTÜR

SANAT YAYINCILIK TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.yapikrediyayinlari.com>

<http://www.shop.superonline.com/yky>

<http://www.teleweb.com.tr>

e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

BASKI VE CİLT

Promat

ÖNSÖZ

Melih Cevdet Anday, düzyazı ve şiir olarak beşbin sayfanın üstünde bir yazı oylumuna sahiptir. Gazetelerde tefrika olarak çıkan bazı romanlarıyla bazı fıkra ve makaleleri de henüz kitaplaşmamıştır. Ayrıca Dilimiz Üstüne Konuşmalar adıyla TRT'de 1975 yılında yaptığı bir dizi konuşmanın da yalnızca on biri kitaplaşmıştır. Çeşitli toplantı ya da konferanslarda yaptığı konuşmalar ise kişisel arşivlerde (belki) bulunmaktadır.

Kendi yazdıklarının dışında, Anday'ın yapıtları üzerine yazılmış, toplamının ne kadar olduğunu bilmediğim, ama çok sayıda olduğunu bildiğim kaynaklar da vardır. Anday, şiirleriyle, oyunlarıyla ve denemeleriyle zaman zaman yazın ve aydın çevrelerinde tartışmalar yaratmış bir yazar ve düşünce adamıdır. Aydın tavrı, Cumhuriyet aydınlanmasıyla birleşmiştir. Batı uygarlığına bakışı açısından Mustafa Kemal'e benzer. Batı uygarlığını bizim dışımızda bir uygarlık olarak değil, bir uygarlık düzeyi olarak kabul eder ve ulusallığı, bu düzeye ulaşmayı engellemeyecek bir kavram olarak düşünür. Ona göre ulusaldan eurensele değil, evrenselden ulusala gidiş vardır. Evrensel standartları tutturmuş olan sanat yapıtları, içlerinde ulusal özellikleri zaten barındırabilmektedirler.

Anday, bir denemesinde, felsefe yapıtları üzerine yazılmış olan yazıların, yapıtların kendilerinden daha güç anlaşıldığını belirterek 'kaynağa inme'yi önerir. Anday üzerine yazılmış yazılara bakıldığında, bazı yapıtlarının yorumlanışındaki küçük de olsa farklılıklar, beni kaynağa, doğrudan Anday'ın yapıtlarına inmek zorunda bıraktı. Aslında bu çalışmaya başlar-

ken kaynaktan başlama düşüncesi zaten ağır basmıştı; yine de yapıtlarıyla ilgili yorumlara baktım ve bu düşüncemin doğru olduğunu anladım.

Özellikle şiirlerinin benimsenişinde bu farklılıklar kimi zaman tamamen ayrı görüşlere ulaşmaktadır. Yazın çevresinden kimilerinin özellikle son şiirlerini birer bilmece olarak gördüklerini, kimilerinin ise bu şiirleri Anday'ın şiir gelişiminin tepe noktası olarak gördüğünü çeşitli konuşmalarda duymuş biriyim. Belki rastlayamadığım için, sözlü olarak şiirleri beğenmediklerini söyleyenlerin bu doğrultudaki yazılarını göremedim. Ama Melih Cevdet Anday'ın, birçok genç ozanın, yazarın üstündeki büyük etkisini bildiğimden, yazıya geçemediğini sandığım bu olumsuz görüşleri önemsemedim.

Öte yandan, aynı zamanda dostu olma onurunu da kazandığım Melih Cevdet Anday'ın yapıtlarına olan hayranlığımı da bu kitapçıktan uzak tutmaya çalıştım. Belki de öyle sanıyorum... Çünkü Abc'nin harfleri açısından bakarak bir seçim yaptım. Bir başkası için bu harfler Melih Cevdet Anday'daki başka şeyleri çağırıştırabilirdi. Yalnız, bu seçimin kendi açımdan eksik kaldığını da söylemeliyim. Anday'ın geniş ilgi alanı ve çok sayıdaki konusunun hepsini buraya alamadığım gibi, aldığım konulardaki tüm düşüncelerini de sığdırmam olanaksızdı. Yer darlığı, her yapıtını birer madde olarak almamı da engelledi, aslında ben öyle yeğledim. Anday'ı düşünceleleriyle maddelemek bana daha çekici geldi.

Melih Cevdet Anday, insan olarak nasıldı, sorusuna yanıt vermek güçtür. Bu, soru ve yanıtı, herkes için son yolculukta sorulan: Nasıl bilirdiniz? Sorusu ve yanıtı kadar soyuttur kanımca. Ama, ben onun yaşlılığına rastladım; yanılmıyorsam 1985'te tanıdım. Yakın dostlarıyla birlikte olduğu Çarşamba öğle rakılarının hemen tamamına katılma fırsatı buldum. Yorgundu, dingin (görece bir dinginlik). Ondan çok şey öğrendim, yararlandım. Onu sevmeyenler arasında da çok iyi dostlarım var. Onu, kavgacı olarak tanımlayanlar var. İnatçı, sert, tepkici olarak tanımlayanlar var. Ama şimdi o yalnızca kitaplarda. Şiirlerinde ne kadar kavgacıysa o kadar kavgacı. Denemelerinde ne kadar inatçıysa o kadar inatçı, oyunlarında ne kadar aksiyse o kadar aksi. Nâzım'ın dizesiyle o kadar "aşk ile sarhoş".

Bu çalışma, bana Melih Cevdet Anday'ı bir kez daha okuma fırsatını verdi. Onun keskin zekâsını, duygusallıktan uzak, aydınlık aklını, engin bilgisini, güçlü belleğini, şairane olmayan derin şiirini bir kez daha anladım ve duyumsadım.

Umarım okuyanlar bu bir parmak balın ardından kovana; kaynağa yönelir.

Mehmet Zaman SAÇLIOĞLU

ADA, ATLAR

Büyükada... son evi... son yatağı... toprağı...

Tam verilirken toprağa, nereden geldiğı belli olmayan üç at mezarlığı girdi. Yavaşça yaklaştılar, sonra kalabalığı selamlarcasına dörtlüğe kalkıp, bir yay çizdiler, yok oldular. Görenler, “Troya Önünde Atlar”ı anımsadılar.

Ve giysisiz boşluk, yılgın uzay, o bitmeyen
Koşu.... Atlar, atlar. Yaşlanı görmedim hiç.
Kimi yelesiyle devirmek ister burçları,
Kiminin eşeler toprağı hâlâ toynakları.
Anlatma bana atları!¹

Birinci askerliğinde atıyla paylaştığı acıdan sonra atlar onun
şiiirinde sık sık görülür.

İşte Refah vapurunun battığı haberi ben Kepez’de iken geldi. İkinci İnönü denizaltı komutanı olan ağabeyim yüzbaşı Nejat Anday, İngiltere’de Türkiye için yapılmış denizaltıları teslim almak üzere bu vapurla Mersin’den yola çıkan heyet içinde idi. Bir ata atlayıp olayı iyice öğrenmek için Çanakkale’ye indim. Yol altı kilometredir. Bütün gün kaldım Çanakkale’de. Gelen haberler birbirini tutmuyordu; birinde ağabeyim, kurtulanlar arasında iken, ötekinde adı geçmiyordu.

Akşama doğru, umut kalmadığı anlaşıldı. Atıma binip karanlıkta yola koyuldum. Atlara o günden beri büyük bir yakınlık beslerim. Çok sevdiğim ağabeyimi düşünerek ağlamaya başladığımda, atım durdu, başını döndürüp bana baktı.²

ANI

Uzun yaşamında birçok anısı vardır Melih Cevdet Anday’ın; ama “Anı” denince Rosenberglar gelir akla. Ethel ve Julius Rosenberg, Mc Carthy döneminde Rus Casusu olmakla suçlanırlar ve dünyada yapılan birçok karşı harekete karşın 1953’te elektrikli sandalyede can verirler. Bu sırada Rosenberglar için “Anı” şiirini yazar Anday. “Bir çift Karanfil Havalansa / Yanık yanık koksa karanfil” di-

zeleriyle başlayan bu şiirin, o günlerde Rosenbergler için yazıldığı bilinseydi zaten toplatılmış olan ve Anı'yı da içeren Yanyana adlı şiir kitabı nedeniyle hapis cezası da isteyebilirdi yargıç, der Anday. Anı şiiri, ozanımızın en bilinen şiirlerinden biridir.

ANNE

Annem Malatyalı, Kürt bir aileden gelme. Babası İstanbul'da öğretmen olduğundan burada oturuyorlar. Babamı, ailesi evlendirmek istediğinde, rahat etsin diye, yoksul bir kız arayıp annemi bulmuşlar... Annem olmasaydı biz üç kardeş ölürdük. Sağlam çikan annem oldu. Şımarık paşazadeye katlandı. O yoksullukta bizi o büyüttü. Annem, bedence ve ruhça çok sağlam bir kadındı. Otortirdi. Bu haliyle babamın gelgeçliğini ve sorumsuzluğunu dengeledi, ailemizin temel direği oldu.³

AŞK

İlk aşkı Femihan. Aynı yıl sünnet olduğu için anısı oldukça berrak. Süreyya Sineması'nda buluşmak için sözleşirler. Femihan arkadaşları ile gelir. Filmin arasında, arka sıralarda oturan Melih Cevdet'i yanma çağırır. Anday ancak bir sıra ilerleyebilir. İlân-ı aşk gerçekleşemez. O yaz sünnet olur Anday. Femihan bir demet artist kartı getirir hediye olarak. İlk aşkına şiir yazamaz. Sünnet olayını anlatmadan nasıl yazabilirdim ki, der. "E... bir aşk şiirine de sünnet karıştırılmaz elbet. Ben de şiire ikinci aşkımdan sonra başladım..."

Sonra birçok aşk var...

Âşık olmak, insanın yaşadığını gösteren tek şey. O kadar önemli ki... Artık tek başınıza değilsiniz. İnsanca tek başınıza değilsiniz... Aşk, doğaya karşı bir şeydir. Şair olarak ben hep doğaya karşı olmak istiyorum. Ondan boyuna âşık oluyorum..." der. Zeynep Oral, oysa daha birkaç yıl önce Anday'la aşk üzerine şunları konuştuklarını yazar:

Bence bir tek anlaşma yolu var, o da kadınla erkek arasında-

ki aşk anlaşması. Orada söz belki de asıl değerini bulur. Söz olmaktan çıkar. Şiir gibi demek istiyorum. Ama yanlış anlaşılmasın. Şiir ile aşk arasında benzerlik bulmak değil niyetim. Ayrı şeyler bunlar. Şiirin emek işi olduğunu biliyorum. Oysa, insana verilmiş en büyük nimet emeksiz olan aşktır...

Emeksiz aşk mı?..

Kuşkusuz çalışma çabalıya aşk kurmanın da var olduğunu bilmiyor değilim. Ama, inanın buna değmez. Aşk, nefes almak gibi olunca güzeldir.

Aşka emek vermeyince yok olmaya mahkum değil midir?

Sizin dediğiniz emek, bir üretim, bir meta yaratma anlamında değildir sanırım. Ancak, bağlanmanın insansal özüdür. Bu ise direnmeyi gerektirir. Bir bakıma insan ne yarattıysa direnmekten yarattı. Aşkın yalnız insana özgü olması da bundandır. İçgüdü olan aşkı aşmadan aşka varılmaz. Dahasını isterseniz yalnızlığı aşmanın en güvenceli yollarıdır aşk.⁴

AYDIN-AYDINLANMA

Aydın ve aydınlanma kavramlarının birbirinden kopmaz ilişkisini, aydını tanımlarken vurgular:

Aydın olmak her zamankinden daha güçleşmiştir çağımızda, çünkü “us” da, “anlık” da yeni yorumlara ulaşmış, yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Bugün “usa dayanma”, artık eski Yunan’daki ve 18. yüzyıl Avrupasındaki anlamlarını taşımıyor. Öyle ise çağdaş aydın, çağdaş aydınlanmanın bütüncül niteliğine ermiş bir kişi demektir. Ama kolay mıdır bu? Eğitimi, öğretimi metafizik, inakçı (dogmacı), skolastik bir düzeyde kalmış bir toplum nasıl yetiştirir çağdaş aydını? Öyle birinin ne büyük güçlükleri yenmesi gerekir? Hele klasik aydınlanmadan da, 18. yüzyıl aydınlanmasından da geçmemiş toplumlar için durum büsbütün umut kırıcı olabilir. Bilme, kendimizi, insanlığı, doğayı bilme, her şeyden önce, usun bağımsız düşünebilmesini gerektirir, bu ise usa karşı olan inakların yenilmesine bağlıdır. Aydınlanmaya böyle girilir ancak. İmdi, aydınlanmayı yaşamamış bir toplumda, aydın kişinin yetişip yetiştiremeyeceği sorunu, demek üzerinde düşünülmesi gereken en önemli sorundur. Kuşkusuz, bildiğimiz aydınlanma çağlarını yaratanlar da gene aydınlardı; daha doğrusu, bu karşılıklı ilişki, dialektik bir nitelik taşır. Hatta aydınlanma ve aydın ilişkisi, belli öz-

deksel ekonomik koşulları da gerektirir. Bütün bu sayıp döktüklerim açısından, ben bizim aydın sorunumuzu irdelemeye kalktığımda, büyük güçlüklerle karşılaşıyorum, kestirip atamıyorum, “us”umu, “anlık”ımı nasıl çalıştıracığımı bilemiyorum.

Hani, “Atatürk’ün gününde demokrasi var mıydı sanki!” diyorlar ya, aydınlanmanın demokrasiden önce olduğunu bilmediklerinden. Atatürk, inakçılığı, skolastiği, yenik düşürecek bir aydınlanmayı gerçekleştirerek, usun egemenliğini, böylece de özgürlüğünü kurma ardında idi. Aydınlarımız, şimdi, aydınlanmanın neresinde bulunduğumuz sorunu üzerinde düşünmelidirler. Belki böylece aydın tanımına daha da yaklaşmış olurlar. Ben aydınlarımıza ne acıyorum, ne kızıyorum.⁵

Kant, Aydınlama’nın kendi kafamızla düşünmek anlamına geldiğini söylemişti. Demek Aydınlanma’yı, sürekli ayakta tutulması gerekli bir kavram saymalıyız. Başkasının aklı ile düşünmek, düşünmekten vazgeçmek demektir. Yalvaçlar, resuller, havariler, bu yüzden olacak, sözlerinin kendi düşünceleri olmadığını, tanrısal bir esinle konuştuklarını ileri sürerlerdi. Aydınlanma, bu tutumun yenilgiye uğratılması demektir. İnsan aklı yeni bir söz bulur, zamanla bu yeni söze alışılır; ama arkasından bir yenisi daha doğar, kendinden öncekini eskitir. Deha ile yalvaçlık arasındaki ayırım işte buradadır. Yalvaç, kendi dehasını öne sürmediği için ne idiye öyle kalır.⁶

Ülkemizde aydınlar ne yapmaktadırlar, ne yapmalıdırlar? Aydınlarımızın ‘halk’ı kavrayışlarından ve değerlendirmelerinden söz ederken, kolaycılıklarını açık ve sert biçimde eleştirir ve onları göreve çağırır Anday.

Parasal durumun ve buna uygun olarak zamanın elverişliliğinden yararlanarak “aydın” nitemini kazanmış olanlar, öyle ise, her şeyden önce, gerçek bir Uyanış döneminden geçip geçmediklerine, gerçek bir “intelligentsia” kurup kurmadıklarına ve halkla ortak amaçlarının bulunup bulunmadığına bakmalıdırlar. Yoksa halkın geri kalmış olduğu gerçeğinin ortaya sürülmesi, onların geri kalmışlığını örtmekten ya da unutmaktan başka sonuç vermez. Yazımın başında andığım “Halk layık olduğu düzene kavuşur” sözü, bu durumda, “layık olduğu aydına kavuşur” biçiminde değiştirilirse pek mi haksızlık edilmiş olur! Demek aydın takımının ilk eleştirisi kendine dönük olmalıdır.

Bizde “aydın kesim”, “beyin takımı” deyimleri ile adlandırılan “intelligentsia”, bir toplumda bilim, ekin ve sanatla sıkı ilişkisi bulunan, bunları bilen, kullanabilen ve topluma yararlı kılan

ANNESİ NADİDE HANIM İLE.

GENÇ YAŞTA ŞEHİT OLAN NEJAT AĞABEYİNE İMZALADIĞI FOTOĞRAF.

bireylerin oluşturduğu kümeye denir. İmdi "intelligentsia," toplumun gelişim ve değişiminde etkin ise, (ki öyledir), bu nitemi hak edecek duruma gelmeli, Uyanış dönemini gerçekleştirmeli, kısıcası kendi görevini yerine getirmelidir.⁷

Cumhuriyet gazetesindeki bir yazısında, Rönesansı yaşamadığımızdan söz eder. Ertesi hafta Ali Sirmen, Rönesansı ve aydınlanmayı birlikte yaşadığımızı, bizzat Melih Cevdet Anday'ın, bu aydınlanmanın, Rönesans'ın ürünü olduğunu yazar. Anday'ın bu yazıya yanıtı şöyledir:

...Hak veririm Sayın Sirmen'e. Evet yaşadık, fakat bu süreçten Türk-İslam Sentezi'nin çıkacağını kestiremedik. Bizim Rönesansı-mız ve aydınlanma çağımız, hem bizi, hem onu ortaya çıkaramaz. Aydınlanmaya baştan başlamamız gerekiyor? Benim için kullandığı övücü sözler, hak etmediğim övücü sözler için Sayın Sirmen'e teşekkür ederim.⁸

Orhan Veli ve Oktay Rifat ile birlikte ş irde yaptıkları yeniliklerin Türkiye'nin kültür yaşamı ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgular Anday:

Ben ve iki arkadaşım, Atatürk' n Türk kültürünü dünya kültürünün üzerine çıkaracağız sözünü ciddiye aldık. Ben toplumumuzun medeni bir toplum olmasını istiyorum.⁹

İlk askerliğinden sonra Milli Eğitim Bakanı Hasan- li Yücel'in önerisiyle, Neşriyat Müdürlüğü'nde çalışmaya başlar. Orada Sabahattin Eyuboğlu'nu, Nurullah Ataç'ı ve Nusret Hızır'ı tanır.

Bu üç kişiyi tanımiş olmamı, yaşantımın en uğurlu olayı sayarım.

Ne çalışmaktı o, Neşriyat Müdürlüğü'nde hiçbirimiz çalışma saati diye bir şey bilmezdik. Bir kitap daha, bir kitap daha! Sanki Aydınlanma'nın gönüllü erleriydik. Klasiklerin yayımı içinde çok az da olsa bir katkı bulunduğu için hep kivan  duymuşumdur...

- Eski Tercüme Bürosu'nda hiç kimse beş para almazdı.
Nusret Hızır- Evet, dedi, yalnız çevrilen kitapların incelenme-

sini üstlenen kişiye, çevirmene ödenecek telif hakkının yüzde onu kadar bir ödeme yapılırdı.

Ünlü Tercüme Bürosu'nun başarı nedenlerinden biri de buydu. Parasız olduğu için, kafa ağrıtabilecek kimse gelmezdi oraya. Bu gibi işler parasız olmalıdır, yoksa bir yığın insan üşüşür, iş de çıkmaz.¹⁰

BABA

Babasıyla ilgili düşüncelerini Yine Zeynep Oral ile konuşmalarından öğreniriz:

“Babam, sonradan olma avukat. Zengin bir ailenin şımarık oğlu...”

Durdu. Ya da ben durdum. Yani not almayı durdurdum... “Lütfen yazın” dedi. “Babamı hiç sevmiyorum.” Ve açıkladı:

“Ailesinin sürekli destekleyeceğine güvendiği için hiç sorumluluk duymamış...”

“Demin söylemiştim. Böyle imtiyazlı bir ailede büyüyen babam çok şımarık yetişmiş, edebiyata, gazeteciliğe heves etmiş, Edebiyat Fakültesinden ayrılmış... Ben çocukluğumda orta halli, sıkıntı çeken bir ailede büyüdüm. Babam bu sıkıntıyla ilgilenmezdi. Çooook çocukluk anılarımdan biliyorum, babam, hep amcalara, babasına hakaret mektupları yazardı, bunları anneme okurdu... Ben anlamazdım, yoksulluğu normal karşılardım. Çok çocukken babamı Tanrı gibi görürdüm. Halbuki babam biz üç kardeşle hiç ilgilenmezdi. Bazen ona hâlâ kızardım.” (“Kızardım” diye ben yumuşatıyorum, o “küfür ederim” dedi.) “babamın nasıl biri olduğunu kavrayınca gerçekten yıkıldım.”¹¹

BAHARİYE

İlk evi, çocukluğu, yakın akrabalar hep orada.

Şair Lâtifi sokağı idi bizim sokağın adı, eskiden Ahmet Haşim de o sokakta oturmuş, orada ölmüş. Neden oraya bir levha asmazlar, bir taş dikmezler anlayamamışımdır.¹²

Kadıköy benim cennetimdir. Bahariye, Mühürdar... Artık çocukluğumun Kadıköy'ü yok, o Kadıköy'ü göremiyorum. O zaman gerçek bir köydü. Eski Fererbahçe Stadyumu'nun yanında iki taş bina vardı. Biri ilk, öteki ortaokul. Kadıköy Sultanisi. Orayı bitirdim...¹³

Sonra her şey değişti. Başka bir kent Ankara, İstanbul'da başka semtler, doksanların sonlarında Ataköy'den gelip birkaç yıl-lığına Moda'ya yerleşme. Evin bitişiğindeki ve çevresindeki barların dayanılmaz gürültüleri, Ada'ya kaçış...

BİLİM

Bir gün Sabahattin Kudret Aksal, Celal Sılay'la ilgili bir anı anlatır. Sılay, mahallesinde oturan bir Rum kızını tavlama istemiştir. Kızı ruh çağırma bahanesiyle eve çağırır, nasıl olduysa, gelen ruhun verdiği bir bilgi oldukça doğru çıkar. Aksal: "Eğer Celal Sılay yalan söylemediyse bu konuda insanı ürperten bir yan var, yalnızca bilime inandıklarını söyleyenler, bilim dışı diyebileceğimiz bu olaylar karşısında sesiz mi kalacaklar, yalnız bilime inandıklarını söyleyenleri anlamak kolay değildir," der. Anday, bu konuyu da örnek vererek yazdığı bir yazısını şöyle sürdürür:

Evet, ben de katıldım onun dar kafalı bilimciler için söylediklerine. Ya ne yapacaktım. "Bilimsel değil" deyip suratımı mı asacaktım, başkalarının yaptığı gibi. Her konuyu dinlerim ben, hele şaşılacak konulara bayılırım, bilim engellemez benim merakımı, tersine artırır. Çünkü bilim doğada çok az şeyi açıklığa kavuşturmuştur, bunu bilim adamları da söylüyorlar. Sanırım Newton "Ben denize taş atan bir çocuğum demişti. Şimdi bilimlerin açıklama alanı ile yetinip üst yanını küçümsemek, boşlamak ya da alaya almak ciddiyetle bağdaşmaz. Bilimlerin ortaya çıkardığı doğrulara inanalım, ancak bununla kalmayarak şu bilinmezler evreninin gizleri konusunda aklımızı yormaktan da bir an vazgeçmeyelim. Merak, günün birinde bilimsel buluşlara yol açar.

Fakat Sabahattin Kudret Aksal'la o konuyu konuştuğumuz günden beri içim rahat değil. Çünkü bu ülkede "Bilim dışı konular"dan söz açtınız mı, sizin bilimi küçümsediğinizi sanırlar. Kimi

sevinir buna, kimi kızar: Sevinenler, kör inançlara saplanmış gericilerdir; kızanlar ise, on dokuzuncu yüzyılı coşturan mekanik maddecilikte, Darvencilikte, maddenin bütün gizlerinin çözüldüğü inancında takılı kalıp düşünmeye boş verenler. ("Madde ve Kuvvet" diye bir kitap vardı, onun yetiştirdikleri). Bunları bir yana bırakırsak, bizde gerçekten bir bilim ortamı, bilim yaşamı, bilim ahlakı kurulamamıştır. Bilim daha dinle savaşıma girmemiş, onunla sınırlarını kesin olarak çizememiştir. Türkiye'de ileri aydınların bütün çabası bu ortamın kurulmasına yardım düşüncesinde toplanmalıdır. "Kimi konuları açıklayamıyoruz", ya da "Ben öldükten sonra dirileceğim" gibisinden sözler, burada yalnızca din sayılır ve dini de sömüren gericilerin işine yarar. Avrupa'da bile, düşünün ki, Heisenberg belirsizlik diyebileceğimiz kuramını ortaya attığı zaman Einstein ona kızmıştı, "Bilim, bilebileceğimiz inancı üzerine kurulmuştur, bilim adına kimsenin bu yolu kapamaya hakkı yoktur" demişti. Bizim toplumumuz ise, dinsel masallar, düşler, şaşırtıcı rastlantılar, önseziler gibi konularla öylesine doludur ki, bunlardan doğan "ruhani" hava, bilimsel bir anlayış alanı bulmamızı sürekli olarak önüyor. Mistikle yetinen bir toplumuz. Bıktım bu toplumun palavralara, masallara, yalanlara inanmasından. Orada Henry Miller "Dirileceğim" dediği zaman, bundan kilise yararlanamaz artık. (Çünkü o bir tanrı-tanımazdır) Ne yapalım ki toplumumuzun geriliği, bize bu tür fantazyaları bile dikkatle kullanmak zorununu yüklemektedir. Geçen yüzyıldan kalma dar kafalı bir maddecilik inancında bulunanlar var diye bilimi savunmaktan geri kalmamalıyız. İleri gitmiş toplumlardan daha da gereklidir bu bize, bilim dışı olanı yermeli, kuşkuyu, "bilimsel kuşku" ile karıştırmamalıyız.¹⁴

Bergson'un o güzel kitabı, [Yaratıcı Evrim, MZS] fiziğin, biyolojinin yeni buluşları karşısında elbette eskiyecekti. Ama önemli değildi bu, önemli olan kitabın eskimeyecek yanını bulup onu değerlendirmektir. Kùltürleri, uygarlıkları yaratan insan kafası, yalnızca bulunduğu doğrularla değil, doğruları bulmak amacıyla yaptığı atılımlardan ötürü de önemlidir. O atılımların birbirine eklenmesiyle kùltürün, uygarlığın tümü ortaya çıkar. Giderek diyebiliriz ki. Buluşların doğru olup olmadıkları bile ikinci planda kalır. Böyle olmasaydı. Bir bilim tarihinden söz etmek olanaksız duruma gelirdi.¹⁵

Düşüncelerimiz gerçekten beynimizin ürünü müdür? Yeryüzü üstüne kanılarımızın tarihsel sıralanışına bir göz atacak olursak, insan beyninin bunca değişik, çelişik görüşleri nasıl olup da barındırdığına şaşmamak elden gelmez. Dünyanın öküzün boynuzunda durduğuna inanan beyin ile, boşlukta sallandığına inanan beyin aynı beyin değil midir? Evrenin tam orta yerinde iken, nasıl oldu da

sıradan bir gezegen durumuna düştü dünya? Düz iken nasıl yuvarlaklaştı? Bilmiyor değilim; bilimlerin gelişme süreci, bu soruları yanıtlayacak susturucu bir belge niteliğindedir. Ama biz eskiden de, şimdi de genel inanışlara uyduğumuza göre, beynimizin başkalarınca doldurulduğu gerçeğini yadsıyamayız sanırım...

Saçma sapan bir konu... Yapay bir beyinle başka nasıl yazılabildi Sibernetiğin ne olduğunu öğrenmek bir yana, ben daha radyoyu da, televizyonu da anlayamadım. Onları kullanıyorum sadece. Başkaları düşünmüş. Beni koşullandırmışlar.¹⁶

CUMHURİYET

Üç Cumhuriyet önemli yer tutar yaşamında.

BİRİNCİ CUMHURİYET: Mustafa Kemal'in kurduğu; Anday'ın, kendisini Aydınlanmanın neferi gibi gördüğü Türkiye Cumhuriyeti.

İKİNCİ CUMHURİYET: Kırk yıla yakın süre Cuma günleri okurlarının merakla beklediği yazılarını yayımladığı, Millî Mücadele'de Mustafa Kemal'in yanında yer alan Yunus Nadi'nin Cumhuriyet gazetesi.

ÜÇÜNCÜ CUMHURİYET: 1993 yılına kadar, on yıla yakın bir süre, her Çarşamba öğleyin, dostlarıyla buluşup rakı içtiği, Mustafa Kemal'i de ağırladığı söylenen Balık Pazarı'ndaki Cumhuriyet Meyhanesi.

ÇEVİRİ

Bizde çevirinin Tanzimat'la başladığını biliyoruz. Ama o zaman yapılan şiir çevirilerinde bir yabancı ozan, deyişi, düşüncesi, biçemi ile bir yabancı ozan bulmamız olanağı yoktur. Sanki o yabancı ozanlar, bizim Tanzimat ozanlarının biçimine sığınmış gibidirler. Gerçek şiir çevirisi ise bizim kuşakta oluştu. O dönemde, şiir çevirirken, şiir yazmanın tadını duyuyorduk. Bunda şiirin özüne değinen bir sorun olduğunu sanıyorum. Bence her ozan şiir çevirmelidir zaman zaman; böylece hem kendi geleneğinden kurtulmak, hem de anadili üzerinde düşünmek olanağını bulur.¹⁷

Macaristan'da iken öğrenmişim. Yazarlar Birliği (ki devlet da-iresi sayılır) yabancı dil bilen ozanlarla, uzun süreli anlaşmalar yapı-yormuş, bu süre içinde de belli bir aylık veriyormuş onlara. Şiir çeviri-si için özendirme gereklidir sanırım. Çünkü nankör bir iştir şiir çeviri-si; başarılı olmazsa çevirmen yerilir, başarılı oldumu da çevirmen si-linir gider arada¹⁸ der ama, Edgar Allan Poe'dan yaptığı "An-nabell Lee" şiirinin çevirisi o denli başarılı olur ki, aslından daha güzel bile denir. Çevirmeni ile ozanın adlarının bir-likte anımsandığı ender çevirilerdendir "Annabell Lee".

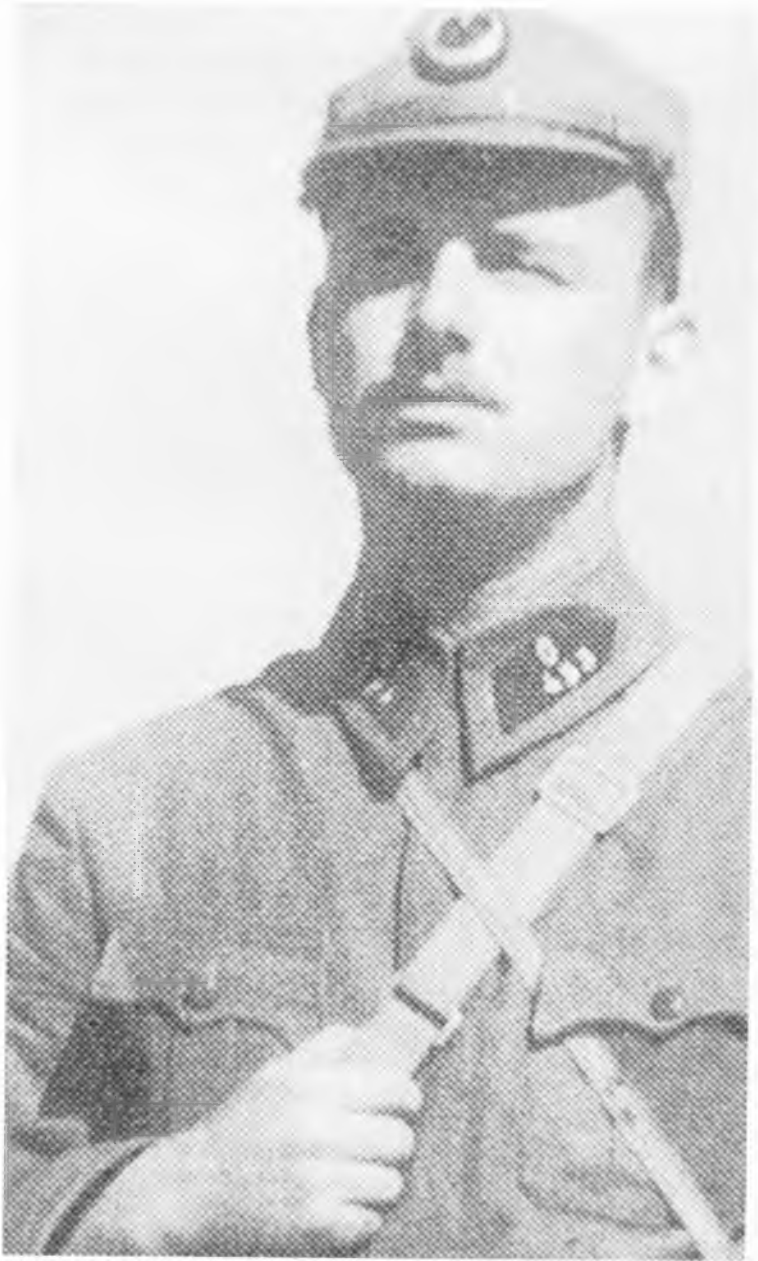
Bir şiir kendi dilinde başka bir biçime girebiliyorsa, diyesim başka sözcükler ve kuruluşlarla anlatılabiliyorsa, şiir olma niteliğini kazanamamış, son ve değişmez yüzünü kazanamamış demektir. Şi-iri düzyazıdan ayıran bir özellik de budur. İmdi, bu doğru ise, o şiiri yabancı bir dilde yeniden kurmaya kalkmak usa aykırı olmaz mı?¹⁹

Bir şiiri düzyazıya çevirmekle başka bir dile çevirmek aynıdır. Bu durumda çevirmene de yaratıcılık düşer. Valéry, "Sen kafesi ha-zırla, kuş nasıl olsa gelir" demişti. Bu sözü esinin kaynağının yine akıl olduğu anlamında yorumlamak yanlış değildir. Akıl ise algı-lanmış duyulardan başka nedir ki!²⁰

Ünlü İngiliz ozanı Auden, insanların anadillerinde bile anlaşı-mayacakları savını ortaya attığı bir yazısında, "Aşık olduğunu bana söyleyen arkadaşım la tam olarak anlaştığımı hiç de söyleyemem; çünkü 'aşk' sözcüğünün onda ve bende uyandırdığı duygu ve düşün-celer arasında tam bir uyarlık bulunduğunu söyleyemem" demişti...

Ama gene de "çeviri yapılamaz" savından yana değilim. Ne-den dersiniz, bu etkinlik Roma'dan beri sürüp geliyor ve insanların birbirini anlamalarında yardımcı oluyor. Tam bir anlaşma mıdır bu? Hayır, anlaştığımızı sandığımızda başka başka imgeler, başka başka dünyalar canlanıyor imgelemimizde. Ama bunu niçin kötü görelim, küçümseyelim! Sevinsek daha iyi değil mi? Çeviri yolu ile imgelemimiz, demek dünyamız daha da zenginleşiyor, renkleni-yor, çeşitleniyor. Gerçekte uygarlığımız bir çeviri uygarlığıdır.

Hadi şunu da söyleyeyim, yadırganacağını biliyorum ama söyleyeyim: Çeviride başarı olasılığı, en çok şiir çevirisi için söz ko-nusu edilebilir, çünkü şiir dili başka bir dildir ve hangi ulustan olurlarsa olsunlar, ozanlar bu dili bilen kişilerdir. Demek şiir çevi-risini ozanlar yapmalıdırlar. Kötü bir şiir çevirisi ise hiçbir dilden değildir, okuyanı şiirden soğutur, ozanların aptal olduğunu dü-şündürür. Şiir çevirisinin orta hallisi yapılamaz.²¹

HÜRRİYET-İ EBEDİYE'DEKİ YEDEK SUBAY OKULU'NDA (EYLÜL 1939).

ANKARA'DA ARKADAŞLARIYLA (SOLDAN İKİNCİ).

Gogol'ün yapıtlarını ondan okuduk, Erol Güney'le birlikte yaptığı çevirilerden...

Molière, Caldwell, Pasternak, Steinbeck, Hughes, Turgenev, Platon ve daha birkaç önemli yazarın bazı yapıtlarını da o kazandırdı dilimize...

DENEME

Gazete ve dergilerde yayımladığı düzyazılarından fıkra ve makaleler çıkacak olursa geriye denemeler kalır. Değişik ilgi alanlarında gezinen sorgulayıcı aklın, önceki bilgileri de anımsatarak okuyucuyu içine çektiği metinler...

Dil, düşünce, doğa, şiir, edebiyat, müzik, tiyatro, çeviri, yazmak, okumak, yaşam, ölüm, hukuk, siyaset, bilim, geçmiş, gelecek, inanç, zaman, masal, tarih ve daha onlarca konu üzerinde eskilerden alıntılar yaparak, sorular soran, yanıtını bulmaya çalışan, kimi zaman bir yanıt bulamadığını dile getiren, düşünme yönteminin ve sürecinin bir sonuca ulaşmaktan önce geldiğini gördüğümüz denemeler...

Sokratik diyaloglar, bilimsel doğrular, sezgi, zaman zaman şiirsel bir düşüncenin kışkırtıcı mantığı...

Düşünmenin tadını çıkaran, bir konuda ilerlerken öteki konularda koşutluklar kuran, tarihsel atlamalar yaparken her dönemin kendi gerçeğini unutmayan anlık... Kitaplar kadar sağlam bellek...

Bizim yazınıımızda (edebiyatımızda) yeni yeni görölmeye başlayan "deneme" türü, insanı ve doğayı özgürce tanımayı, toplumsal önyargılardan, dogmalardan bağımsızlığı, kendini pekyürekle ele almayı, aklın ışığından başka yol gösterici tanımamayı, kendine insanlardan biri diye bakmayı, alçakgönüllülüğü, kişioğlunun hangi durumda olursa olsun bir hamurdan yapıldığı inancına dayanan bir insancılığı ve kuşkusuz halkça konuşmayı gerektirir.

...zaman gerçi düzyazı gereksemesini ortaya çıkarmıştır, ama onun gerektirdiği ussal, olumlu eğitim ve bilgiden aydınlarımız yoksundur, toplum felsefesizdir. Yeni dönem yazarlarının, ozanla-

rının çoğu, düşün gücü isteyen düzyazıdan korkmaktadırlar. Başka bir deyişle, yazarlarımızda hem bir yandan yukarı kat süslü yazın geleneği sürmekte, hem de ölçü-uyak etkisinin düşünden yoksunluğu kapatacağı kanısı yaşamaktadır....

... Nasıl Batı'da bu türün Rönesansa yaşıt olması bir rastlantı sayılmazsa, bizde de kendimizi tanımanın dünyayı tanımaya bağlı olduğunun algılanmasını bekler bu tür.²²

DİL

Dilde değişim-moda

Her dil zaman içinde değişir, bu değişme yazıda ve konuşmada kendini gösterir; öyle ki, bugün biz neredeyse hiçbir Türkçe sözcüğümüzü ilk biçiminde olduğu gibi kullanmamaktayız. ("İlk biçimin" ne olduğunu ise bilemeyiz.) Özellikle İstanbul ağzı, kültür dilini oluşturan bu ağız, Türkçemizi yeni bir kalıba sokmuştur. Demek sözcüklerimizi eski söylenişleri ile canlandıramayız. Burada, "doğru" ölçütü işlemez. Dilde "doğru"ların belki bir yaşam süresi vardır.

Ancak bu, hiçbir dilin, hiçbir zaman yozlaşmayacağı anlamına gelmez. Çünkü bozulma dönemlerinde dilin öğretimi güçleşir, hatta ortadan kalkar. Öğretimi güçleşmiş ya da ortadan kalkmış olan dil ise yitip gitme dokuncası ile karşı karşıya gelir. Söz konusu ettiğim olay, salgın hastalık gibidir ve salgın, "moda" mikrobi aracılığı ile hızlı bir biçimde yayılır.²³

Dilde özleştirme

O yılların coşkunluğunu şimdi anımsadıkça düşünüyorum da, neredeyse bütün ozanlar, bütün yazarlar dilci oluvermiştik. Konuşmalarımızın, yazışmalarımızın en büyük bölümünü tutardı dil konusu. Öyle ki, bu konuşmalarda bulunan herkes, yazar, ozan olmasa da konuya ilgi gösterirdi. Böylece aydınlar katında başlıca sorunlardan biri olan dil sorunu halka, ulusa kolayca yansdı. Öyle ki yazarlarca uzun yıllar yazı dilinde kalacağı sanılan, halka ne zaman mal olacağı kestirilemeyen yeni sözcüklerin, kısa bir süre sonra her sınıftan insanımızın ağızında yer ettiği görüldü...

Okuyorduk, dilimizin öteki diller arasındaki yerini, özellikle-rini öğrenmeye çalışıyorduk. Sık sık karşılaştırmalara gidiyorduk. Bizimki gibi arılaşma sürecini geçirmiş başka diller de bulunduğunu öğreniyorduk. Dahası (hem de en önemlisi) yeni sözcükler ya-

ratmanın gerektiğini anlıyor, yeni sözcükler yapmanın yolunu yöntemini öğreniyorduk...

Bilim ve sanat dilinde zenginleşme

Anlatım olanaklarını alabildiğine genişletmiş yabancı dillerden çeviriler yapan kimi çevirmenler, dilimiz bugünkü durumuna gelmemiş olsaydı, çevirilerinde başarıya eremeyeceklerini söylemişlerdir bana. Buna ne denli sevinirsek sevinelim, ama bugünkü durumun hiç de yeterli olmadığını bilelim. Dilimiz, gelişmiş dillere bakarak, terim bakımından çok yoksuldur daha. Bunu bilerek diyeceğim ki, dilde devrimin başarıya erdiğini söyleyerek rahat etmeyelim. Yapılacak asıl önemli iş, çağdaş bilimlerin, sanatların dilimizde anlatım olanağını bulması işi, önümüzde duruyor.²⁴

Dilde özleştirmecilerle tutucular arasındaki çekişmeler, kavgalar, suçlamalar, iki yanı anlaştırma çabaları, bu açıdan bakıldığında [felsefe dilinin kurulamamış olması açısından, MZS] tümünden anlamsız bir duruma düşmektedir. Bizde felsefe yoktu; İslam'da bir ara kurulur gibi oldu, sonra silindi. Kültürümüzün temelini, hangi dilin sözcük dağarcığından yararlanarak kuracağız? Bu konuda anadilimizin köklerini kullanmak önerisinde bulununca da, "uydurmacılık", "kuşakların arasını açmak", "kültürümüzü yıkmak" gibi suçlamalarla karşılaşırız. Oysa sorun, bir yaratma sorunudur. Biz, bilimlerde ve felsefede bir terminoloji kurmak zorundayız.²⁵

Yeni sözcükler yaratma işi ise, bilimsel ve sanatsal yaratıcılığın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu sözcükler uydurma değildir, var olanlara benzetilerek üretilmiş ya da var olandan türetilmiştir. Böyle davranmadan toplumun düşünsel gelişimi çağdaşlaştırılmaz; başka bir deyişle, yeni kavramlara gerekseme duymayan bir toplum, duruk bir toplumdur, öylesi çürümeye, batmaya yol açar. Bugüne değin yüzlerce, binlerce kez yinelenen bir doğruyu burada bir daha söylemekten kendimi alamıyorum: Yeni kavramlar için, bildiğimiz kökleri kullanmak elbette yeğrektir, bu kökler ise, en yakınımızda, demek anadilimizde bulunur.²⁶

Konuşma Dili-Yazı Dili

Gerçi günümüzün bütün dilleri, halkın dilinden doğmuş; başka bir deyişle, Aydınlanma Çağı yazarları, halkla birleşmek, bilgiyi halka indirmek için, düşündüklerini onun dili ile anlatmışlardır. Yunus Emre de öyle yapmış. Bizim bütün güçlüğüümüz, Yunus Emre ile aramıza giren o bizden önceki uydurma dilden geliyor. Ama konuşma dilinin yazı diline yol açması ne denli doğruysa, bunun tersi de o ölçüde doğrudur, yazı dili de zamanla konuşma dilini etkiler.

Halkın konuşup anlaşması”ndan, çağımızın en yeni, en ince düşüncelerini, duygularını “konuşup anlaşmayı” mı anlıyoruz? Böyle ise, konuşma dili her zaman, her yerde yetersizdir. Bir toplumun düşünürleri, yazarları, o dille anlatamadıklarını, o dilden çıkardıkları ile, o dilden üretilen ürettikleri ile açıklama yolunu tutmuşlardır. Böylece o büyük dilleri de yazarları kurmuşlar, uydurarak kurmuşlar ve okullarında ulusun çocuklarına öğretmişlerdir. Yazı dilinin getirdikleri ile zenginleştikçe, yarınki konuşma dili de bugünkünden daha güçlü olacaktır elbet.²⁷

Şiir Dili

...Bunun dışında, benzetilse benzetilse, şiir dili, metafiziğin diline benzetilebilir ki, onu da bugünkü felsefe kaale almamaktadır. Eğer şiir dilini bir üst dil saymaya kalkarsak, karşımıza, bu üst dilin incelediği konu dilleri nelerdir sorusu çıkacaktır. Oysa şiirin incelediği hiçbir konu dili yoktur.

Başta dönersek, şiir, eski masalları, tarihsel olayları ve kişileri, etik sorunları, ünlü maceraları, belli, bilinen, alışılmış bir tekniikle işlediği çağlarda okurdan tam bir anlayış görüyordu; ama bu konular işlenmekten çıkınca ortada sadece bir dil, şiir dili kaldı. Okurun artık bu dile alışması, bu dili doğrudan sevmesi gerekmektedir, ister istemez. Ama bu dilin, belli bir ozanda, başarılı olup olmadığını gösteren hiçbir ölçüt yoktur elimizde. Modern şiirin üst dili belki de yeni kurulacaktır...

Şiir dili, bence mantığın üstünde bir dildir, demek onun felsefeye gerekmesi yoktur.²⁸

DİLİMİZ ÜSTÜNE KONUŞMALAR

Anday, 1975 yılında TRT’de “Dilimiz” adıyla haftalık söyleşiler yapmıştır. Bu söyleşilerde, Türkçenin özleştirilmesinin nedeni, önemi üzerinde durmuş; bu özleştirmenin nasıl yapıldığı, nelere dikkat edilmesi gerektiği, bunun konuşma dilimize nasıl yansıdığı gibi konularda bilgiler vermiş, çokça yapılan dil yanlışlarını anlatıp, tüm konuşmalarını şiirlerle süsleyerek dinleyenlerde dile karşı özen ve şiire karşı ilgi uyandırmaya çalışmıştır. Bu yazıların on biri aynı yıl Dilimiz Üstüne Konuşmalar adıyla kitaplaştırılmış ve Türk Dil Kurumu’nca yayımlanmıştır.

Bilim gibi doğa da merak edilen, tadına ve gizine şiir ve akıl yoluyla varılmaya çalışılan bir konudur Anday'da.

Doğayı sevmek öyle kolay olmamıştır insanoğlu için, doğanın uysallaştırılması, evcilleştirilmesi ve bu yoldan sevmeye başlanması için aradan uzun dönemler geçmiştir. Başka bir deyişle, insanlar yaratmışlardır doğayı, ona güzelliğini, dinlendiriciliğini, sevecenliğini vermişlerdir. Hiç kuşkusuz, bu çabanın başında edebiyat, resim ve mimarlık gelir. Doğayı seven edebiyat ve doğayı severek bezeyen mimarlık ise, insanoğlunun çok sonraları gerçekleşen büyük birer başarısıdır. Demek bir doğa parçasının güzelliği, insanların katkısından başka bir şey değildir. Siz onu bir de insansız düşünün, kaçacak yer ararsınız.²⁹

Bütün konular arasında doğayla insan arasındaki ilişkiden hoşlanıyorum ve her zaman ona dönüyorum. Son şiirlerimde de aynı konuyu işlediğimi gördüm. İlke olarak benimsediğim dünyanın gizini açığa çıkarmamıştım. Belki hiçbir zaman bir giz yoktu; ama bir giz yoktuysa, şair onu yaratıyordu.³⁰

Anday'ın, Yağmurun Altında adlı son şiir kitabındaki

Nasıl unuturum ey doğa
Bana bir diyeceğin vardı, kalakaldım,
Vaktim yetmedi, ölüm kalım, Bütün yüzyılları yaşadım
Vaktim yetmedi anlamaya.

Kalk dostum ormana gidelim
Geyik sesleri içine çökelim
Yeniden doğuş, kıvanç, uyum
Kurgular bir yana, biz bir yana
İlk kez düşünmeden görelim

Martılar gibi yağmurun altında.

dizeleri, bu şiirden elli yıl kadar önce yazdığı “Ellerimiz Gibi” adlı şiirindeki:

Hayvanlar konuşamadıkları için
Kimbilir ne güzel düşünürler,
Tıpkı ellerimiz gibi.” dizelerini anımsatır.

Son yayımlanan “Homeros Böyle Derdi” şiirinde de, doğanın karşısındaki çaresizliğini dile getirir:

Doğadan kopmanın acısı
Şiiri koydum onun yerine
Şafaklar bulutlar yıldızlar gibi
Dizeler kaldı belleğimde

Işıldayan dolaşan kırpışan

Anday, insanın doğadan akli nedeniyle koptuğunun farkındadır; ama aklın doğanın sınırları içinde tutsak olduğunun acısını çeker gibidir. Hem, hayvanlar bitkiler, taşlar gibi doğayı içinden görmeyi ister, hem de, tanrısal bir bakışla, doğaya dıştan, bir yaratıcı gibi bakar.

Çocuk oyuncaklarını nasıl severse, tıpkı öyle sever doğayı insanoğlu, bozar onu, kırar, yeniden yapar, yeniden yaratır; her seferinde de bu işten ötürü mutluluk duyar. Kutsal kitaplarda, Tanrının doğayı yarattıktan sonra karşısına geçip beğendiği yazılıdır ya, Tanrıya değil, daha çok insanoğluna yakışır o anlatım; başka bir deyişle, doğayı severken kendi usunu sever o. Bu bakımdan, doğayı sevmeyenlerin nasıl olup da uslarını sevdikleri kolay anlaşılmaz. Doğaya baş çevirmek, usa baş çevirmekle özdeştir.³¹

Ah ben olmadan görmek isterdim ağacı. Ben olmadan koparmak isterdim göğü. Ben olmadan öpmek denizi...³²

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ

“Demek ki insanoğlunun içgüdüden düşünmeye atlaması ve düşünce yaratması için, çok ilkel de olsa, toplumu kurması gerekir. Buna “birarada çalışmak” da diyebiliriz. İnsanoğlu birarada çalışarak ve birarada çalıştığı için düşünmeye başlamıştır. Ona “düşünen hayvan” denmesi bundandır. Zamanla “dil”i doğuracak olan da kuşkusuz bu yetidir. Burada önemli olan, düşünme ve düşünce için en az iki kişinin var olması koşuludur. Başka bir deyişle, düşünce bir kişiden başka bir kişiye aktarılabilen bir im demektir. İnsanoğlu bu aktarma işini en yetkin olarak “dil” ile başarmıştır. “Dili yaratmasının nedeni budur” demiyorum, çünkü dil, ne denli ilkel olursa olsun, insanda

ORHAN VELİ İLE ANKARA'DA.

FOTOĞRAF: ARA GÜLER

düşünme yetisini biçimlendiren başlıca güçtür. “Peki insanlar konuşmaya başlamadan önce?” sorusunu bir bilgin, “Ne denli geriye gidersek gidelim, dili bulacağız,” biçiminde yanıtlamaktadır. Öyle ise dil ile düşünce arasında benzerlik değil, özdeşlik vardır ve dil, düşünce-mizin başkalarına aktarılması demektir. Bu kadar açık.

Düşünce özgürlüğü kavramını bu açıdan ele alırsak, dememiz gerekir ki, bu özgürlük bize dışarıdan verilmez, çünkü verilemez; o, düşünmenin (ve elbette dilin) doğasında vardır. İmdi “düşün düşünebildiğin kadar, bunların söylenebilecek olanları ile söylenemeyecek olanlarını ayır,” demek, gerçekte düşünmenin özniteliğini yoksamak anlamındadır. Çünkü düşünme bir anlatım biçimidir, buna yasak konamaz. Yasak konması, insanoğlunu, “arpacı kumrusu”na, ya da “ispinoz”a benzetmek anlamına gelir. Oysa arpacı kumrusu ile ispinoz düşünmez, düşünemez. Biz düşünüyorsak, başkalarına aktarabildiğimiz ölçüde düşünüyoruzdur, konuşarak, yazarak. “Fikir suçları” diye bir şey yaratanlar, demek düşünmeyenler, düşünemeyenlerdir.³³

ESİN

Düşler olsun, anılar olsun ya da anı ile düş karışığı bu tür olaylar bir ozanın, genellikle bir sanatçının çalışmasında ne zaman, nasıl kendini gösterir, bilinmez. Belki bizim ‘esin’ dediğimiz budur, dışarıdan, yukarıdan değil de, kendimizden, içimizden seslenir, görünür bize. Peygamberlere gelen vahiy de öyle midir dersiniz? Anlığın algılama doğasında ani bir değişiklik! Buna doğanın bir gizini eklemekte de yarar var sanırım. Doğa bir gün bize her zamankinden başka türlü görünebilir ve bizim aklımızı allak bullak eder. Neden olmasın! Yoksa şiir ve genel olarak sanat bizde başka bir doğa izlenimini nasıl uyandırabilirdi! Rüyalarımıza, düşlerimize boş verip geçmeyelim, onlar da bu bildiğimiz doğanın karmaşıklığı içinde oluşmuyor mu?³⁴

Şöyle diyordu Valéry, “Şiirin ilk dizesi tanrıdandır, ondan sonrası matematiktir.” Burada “tanrı” sözünü esin olarak yorumlayabiliriz; demek ozan sezgilerinin çevreninde esini yakaladıktan sonra, yöntemini matematiğe dayamaktadır. Belirtmeden geçmeyeyim, esinin ancak araştırmacıya geldiği gerçeği, bilim adamı için de ozan için de doğru çıkmaktadır. James D. Watson, DNA yapısı üzerinde onca kafa yormasaydı, ikili sarmalın esini onun yanına uğramayacaktı.³⁵

ESKİ

Eski; sanatın ve kültürün, üstünde ‘değiştiği’, bilimin ise ‘geliştiği’ geçmiş olarak yer alır Anday’da.

Özel yaşamındaki eskiye özlem duyduğu görülmez, hep ileri dönüktür gözleri.

Daha sonra ne yapacağı düşüncesi, yani “yeni” ise onu hiç bırakmaz...

ESKİ KİTAP

Ama ben eski kitapları okudukça kendimi, günümü daha iyi anladığım sanısı içindeyimdir. Çünkü diyorum, kendi kendime, diyelim bir romanın “geçmiş” ve “gelecek” olarak iki uzantısı vardır, geçmişin bir romanı bana bugünü, bugün yazılanlardan daha iyi anlatabilir; geçmişin yitmiş gitmiş yapıtları ise sadece o “günü” anlatmak sevdasında olanlardı belki, boyuttan yoksundular, evrensel olamadılar. Günümüze bakmayalım, yalnızca geçmişi ve geleceği mi düşünelim demek istiyorum? Hayır, desem desem şunu derim, günümüzdeki geçmiş ve günümüzdeki gelecektir yakalanması gerekli olan. Yarın karşısında çoğun dilsiz kalışımız, belki de bunu kurcalayamayışımızdan.³⁶

ESKİ SÖZLER

Okuduğum kitaplardan hoşuma giden sözleri bir yerlere yazdım eskiden, sonra da unuttur giderdim. Zamanla anladım ki, yazıp sakladığım için unutuyorum, belleğime hiçbir iş bırakmıyorum da ondan. Bıraksam ne olurdu sanki! Nerden çıkarıldığı, neye bağlı olarak söylendiği bilinmedikten sonra ne anlamı kalır güzel sözlerin! Özdeyişler, yaşantıların, deneylerin ürünüdür; ama biz o yaşantılardan, o deneylerden geçmemiş olsak bile, özdeyişlerde kendimizi bulduğumuz sanısına kapılırız. İnsanlar arasındaki yazgı, hamur birliğini mi gösterir bu? Her kişi bütün insanlar için mi yaşamış, ya da yaşamakta? İnanmak güç...

...Eskilerin yaşantılarını küçük görmeyelim. Onlardan bize

kalan yapıtlar öyle bir birikim oluşturmuştur ki, biz ancak bu birikimden yararlanarak kendimizi tanıyabiliriz. Yoksa tarihi bile tüm-den yararsız sayıp bir yana atmamız gerekirdi...

...Ad vererek, vermeyerek, bize bu geçmişin deneyimlerini anlatan sözlere, onları bir yere yazmasak bile, gene de önemle yer vermeliyiz düşünümüzde. Ezberleyelim demiyorum, yerli yersiz kullanıp can sıkacağımızdan korkarım.³⁷

ESKİ ŞİİR- YENİ ŞİİR

Eski şiirin sözcüklere bindirdiği “güzellik” özyaşamsal deneyin belli bir biçiminden başka bir şey değildir. Bunun yanında deneyin, yeni şiirde, duygudan duyuya kaymış olduğu da söylenmelidir. Başka bir deyişle, burada imge, duygular üzerine değil, duygular üzerine kurulduğu için, düzenli bir karmaşıklıkla karşı karşıya geliriz; böylece nesneler çoğalır. Birbirine karışır, biri ötekinin yerini alır ve “bilinmeyen”, yeni bir evren olarak kurulmuş bulunur. Yerleşmiş değerlere, kurulu anlayışlara bağlı kalanlar için bu dili ve bu evreni algılamak hiç de kolay değildir. Çünkü yeni imgeler, okura birer benzetme olarak görünmüş ve mantık bu benzetmelerin içinden çıkamamıştır. Ozanın bu ikinci deneyine “yaratımsal deney” diyebiliriz. Bunun bilincinde olan ozan (sanatçı) için şimdi çeşitli uygulamayı yolları açılmış bulunmaktadır. Sanatçı artık bir bilim adamı gibi çalışacaktır.³⁸

FELSEFE

Dostları, onun, “Ben de hayatımda bir iki kez düşünmüşümdür,” dediğini bilirler. Düşünmenin bir özgürlük işi olduğunu, başkasının aklıyla düşünülemediğini, insanın kendi aklıyla düşünmesinin ise bir aydınlanma sorunu olduğunu sık sık vurgular. Geçmişin birikimleriyle düşündüğümüzü bildiği için de insanın özgün bir düşünce üretmesinin o kadar kolay olmadığını, bir konu üzerinde akıl yürütmenin felsefi anlamda düşünme sayılamayacağını söyler. Batı uygarlığına düşünce açısından uzaklığımıza değindiği ve Engels’in bir kitabından söz ettiği bir yazısında şöyle der:

Felsefeye, bilimlere yeni yönler göstermiş olan büyük düşünce akımlarını öğrenmenin en sağlam, en doğru yolu, kaynaklara inmektir. Kaynaklara gidildi mi, ikinci, üçüncü ellerde içinden çıkılmaz, çözülmesi güç bilmeceler durumunu almış olan o büyük düşünce akımlarının, ne kerte açık seçik bir nitelikte olduğu gerçeği, okuyucuyu şaşırtır ve sevindirir. Bizim, Batı uygarlığının düşünce yapısına bir türlü giremeyişimizin bir nedenini de, sanırım, kaynaklara gitmeyişimizde, gidemeyişimizde aramak doğru olur.³⁹

İki genç kızın Mikado'nun Çöpleri oyununun “felsefesini anlamadıkları” ile ilgili konuşmalarını duyunca, “felsefe” sözcüğünün toplumumuzda hangi anlamlar yüklendiğini konu eder bir denemesinde, sonra da Mikado'nun Çöpleri'ndeki “felsefe”ye gelir:

İmdi, Mikado'nun Çöpleri'nin ikinci bölümünde felsefe görenler, merak ediyorum, yukarıda gözden geçirdiğimiz düşünce türlerinden ona hangisini yakıştırdılar dersiniz? Ben felsefe yapmayı bilmem, beceremem; felsefe yapar görünmekten ise hiç hoşlanmam. Felsefe açık seçik çıkarımlar gerektirir; sanat da kuşkusuz bir anlıksal etkinliktir, onun soyutlamaları felsefe niteliğinde değildir. Bizde felsefi düşünce geleneği olmadığı için her soyutlamayı felsefe sanma alışkanlığı usumuzda yer etmiştir sanıyorum. Sanat yapıtlarında da bir takım temel düşünceler vardır elbet, ama bunlar daha çok sanat anlayışlarını içeren düşüncelerdir ve belki de felsefecilerin yorumlarında kullanılabilir.⁴⁰

Felsefe yapılabilmesi için bir felsefe dilinin kurulması gerektiğini, bunun da bir terminoloji sorunu olduğunu, sınırları kesin olarak belirlenmiş terminler bulunmazsa, düşünceler, tasarımlar yaratılamayacağını vurgular ve işin ne kadar başında olduğumuza dikkat çekercesine; dil yaratmaya “terim” sözcüğünden başlamak gerektiğini, “terim” yerine, “termin” sözcüğünün kullanılmasının doğru olduğunu savlar.

Dışarıdan biri olarak benim ilk önerim, “terim” yerine “termin” sözcüğünün benimsenmesidir. O sözcüğünün ilk hecesinin ortasına “i” ünlüsünü koymaya ne gerek vardı? Madem tek heceli “term”i, sonda iki ünsüz bulunduğu için rahat söyleyemeyeceğimiz düşünüldü, sözcük kökeninde olduğu gibi “termin” diye bırakılmaz mıydı? Böylesi hem aslına, hem Türkçe söyleyişe uygun olmaz mıydı? Sonra hem “terim” deyip, hem “terminoloji” sözcüğü-

nü kullanmak aykırı düşmüyor mu? İşe “termin”den başlansa, konunun adında uyumsuzluk çıkmaz sanırım.⁴¹

Anday’ın, felsefeyi konu ettiği ünlü şiiri “Defne Ormanı”nı, felsefeden söz ederken anımsamamak olmaz.

Köle sahipleri ekmek kaygusu çekmedikleri
İçin felsefe yapıyorlardı, çünkü
Ekmeklerini köleler veriyordu onlara;
Köleler ekmek kaygusu çekmedikleri için
Felsefe yapmıyorlardı, çünkü ekmeklerini
Köle sahipleri veriyordu onlara.
Ve yıkıldı gitti Likya.

Köleler felsefe kaygusu çekmedikleri
İçin ekmek yapıyorlardı, çünkü
Felsefelerini köle sahipleri veriyordu onlara;
Felsefe sahipleri köle kaygusu çekmedikleri
İçin ekmek yapmıyorlardı, çünkü kölelerini
Felsefe veriyordu onlara.
Ve yıkıldı gitti Likya.

Felsefenin ekmeği yoktu, ekmeğin
Felsefesi. Ve sahipsiz felsefenin
Ekmeğini, sahipsiz ekmeğin felsefesi yedi,
Ekmeğin sahipsiz felsefesini
Felsefenin sahipsiz ekmeği.
Ve yıkıldı gitti Likya.

Hala yeşil bir defne ormanı altında.

GANI GİRGİN

Cumhuriyet gazetesindeki yazılarında zaman zaman sinirli, sorgulayıcı, uyumsuz bir arkadaşıyla, Gani Girgin’le konuşur. Kimdir bu arkadaş?

Çok eskiden Ankara’da çalışmakta iken bir roman yazmaya kalkmıştım. Bir gazete yayımlamaya başladı o zamanlar. Romanın bir kısmı gazetede basıldı daha sonra gazete battı, romanım da yarıda kaldı. O gazetede çıkan romanımın kahramanının adı Gani

Girgin'di. Şimdi benim elimde o romanımın müsveddesi yok. Ne yazdığımı da unuttum. Gani Girgin adı, bu romanımdan dolayı aklımda kaldı. Denemelerimde zaman zaman Gani Girgin'i kullanıyorum. Böylece onunla bir diyalog kurmuş oluyorum. Bu bazı düşünceleri daha iyi anlatmak için işime yarıyor. Gani Girgin diye biri yoktur gerçekte. Ama beni arayıp Gani Girgin'in telefonunu isteyen okurlarım da oldu.⁴²

GARİP

Türk şiirine 1940'larda "Garip" adıyla damgasını vuran akım, adını Garip adlı şiir kitabından alır.

İlk askerliğimin anılarına döneyim. Peritonit ameliyatında apandisit alınamazmış, ya da o yıllar alınamazdı. Ben bu ikinci ameliyat için İstanbul'a geldim. Kasımpaşa'daki Deniz Hastanesi'nde yattım. O günlerden birinde, Orhan Veli ile Oktay Rifat, beni yoklamaya geldiler. Şiirlerimizi bir kitapta bastırmayı düşülmüşler. Bilinen "Garip" adlı kitaptır bu. Ama aralarında bir anlaşmazlık çıkmış, kitabın kapağına üçümüzün adı da yazılsın mı, yazılmasın mı? Oktay Rifat, sadece Orhan'ın adının yazılmasından yana idi; Orhan Veli ise, üçümüzün adının yazılmasını istiyordu. Üçümüzden biri razı olmadığına göre, kitap elbet Orhan'ın adı ile çıkacaktı. Öyle de oldu.⁴³

Garip Şiiri üzerine çok şey yazıldı, farklı yorumlar yapıldı. Ama sanırım Garip'in ne olduğunu Melih Cevdet Anday'dan dinlemekte yarar vardır.

Anday, Garip ortaya çıktıktan sonra, hemen bütün şairlerin Garip şairleri gibi yazdıklarını, yani Garip'in izleyicileri olduğu için, bunun bir akım olduğunu söyler. Bir söyleşide,⁴⁴ Gerçeküstücü Fransız şairlerinin kendilerini bir dereceye kadar etkilediklerini ama Gerçeküstücülüğün kendilerini bağlamadığını, Garip şiirinde aklın başta geldiğini, akılcı bir şiir olduğu için de gerçeküstücü olamayacağını, halkın konuşma dilinden, sokaktaki Türkçeden etkilendiklerini, ilk şiirlerinde özellikle halkın konuşma dilini kullandıklarını, bu nedenle de lirik değil daha çok dramatik bir şiir sayılabileceğini ve Garip hareketini toplumcu gerçekçiliğin dışında görmenin yanlış olduğunu, Ga-

FOTOĞRAF: ARA GÜLER

FOTOĞRAF: LÜTFİ ÖZKÖK

rip'in mizahla karışık bir politik gerçekçilik içerdiğini söyler. Garipçilerin, devlet memuru oldukları için toplumcu gerçekçi çizgide davranmadıkları iddiasının yanlışlığını da vurgular bu arada. Kendilerinin ve kendilerini destekleyen Nurullah Ataç'ın o dönemin tek parti iktidarı olan CHP tarafından himaye edildiği yolundaki sözlerin tamamen yalan olduğunu, kendisinin CHP döneminde işten atıldığını, hatta askerliği sırasında sürgün cezası aldığını, Orhan Veli'nin zaten işsiz olduğunu, Oktay Rifat'ın ise o sırada avukatlık stajı yaptığını açıklar. Bu sözlerini *Akan Zaman Duran Zaman*'da da yer yer okuruz.

İlk şiiri "Ukde" 15 Kasım 1936'da *Varlık* dergisinde yayımlanır, ardından da *Varlık*, üç arkadaşın Garip anlayışındaki şiirlerini basmaya başlar. Anday'ın "Bir Misafirliğe" şiiri ile Orhan Veli'nin, Süleyman Efendi'nin nasırından söz ettiği "Kitabe-i Seng-i Mezar" şiirleri alay konusu edilir, Garipçiler, nasırı şiire sokmakla ve şiiri yok etmekle suçlanırlar.

BİR MİSAFİRLİĞE

Bir misafirliğe gitsem
Bana temiz bir yatak yapsalar
Her şeyi, adımlı bile unutup
Uyusam...

Bu şiiri *Akbaba* dergisi, ikinci dizesini "Bana bir temiz dayak atsalar" biçiminde değiştirerek yayımlar.

Yıllar sonra 1980 lerin sonlarında, şiir deneyimini anlatırken Garip anlayışında yazılmış olan "Ellerimiz Gibi" adlı şiiri ile 1962'de yayımladığı *Kolları Bağlı Odysseus*'un ikinci şiiri arasında şöyle bir bağ kurar Anday:

Şiir deneyimimde beni en çok şaşırtan yıllar sonra şiirlerimin
bazen ilk şiirlerimle bütünleşmesiydi. Başlangıçta şu dizeleri yazmıştım:

Hayvanlar konuşmadıkları için
Kim bilir ne güzel düşünürlər,
Tıpkı ellerimiz gibi.

Birkaç yıl sonra bu dizeleri uzun şiirlerimden birinde gördüm:

Evreni tostoparлак uyur böcek
Düşünde gökleyin kocaman
Gök mü yoksa böcek mi önce?

Belki de bu iki şiir arasında bir benzerlik görmüyorsunuzdur,
ama ben görüyorum.⁴⁵

HALK

Toplumsal uluslaşması, ancak yönetime gerçek anlamda katılamamasını; aydınların ise kendilerini halkın dışında görerek ülkenin geri kalmasındaki sorumluluğu halka, halkın eğitimsizliğine ve çıkarlarını bilmemesine yüklemesini yazılarında konu edinir Anday. Bazı politikacıların “Benim halkım, benim milletim” deyişlerini şöyle açıklar:

...Bu halktan, bu ulustan biri iken, nasıl olur da ona dışarıdan bakabilirdim? Gerçekte sevgi anlatıyordu o söz, ama böylesi bir benimsemede bencillik var gibi geliyordu bana, “Ben seviyorum, o benimdir” gibisinden bir bencillik. Dahası bizi halkın üstüne çıkarılan bir anlam da gizliydi sanki onun içinde, özgeçi ile, özveri ile seviyorduk halkı, çünkü o bizden başkasıydı. Bize düşen ona yardım etmek, onun elinden tutmaktı, insan dediğin ancak böyle yücelirdi. Yüce bir kişi, “Benim halkım,” derdi.

Sırası gelmişken söyleyeyim, Atatürk’ün bu biçimde (üslupta) konuştuğunu duymadım, okumadım hiç. Atatürk, halkı, varması, erişmesi gereken düzeyde görerek konuşurdu. “Egemenlik ulusundur” sözü, “ulusun olmalıdır” anlamında idi. Bunun için de insanlarımızın egemenliği ele geçirecek güce ermesi gerekiyordu. Başka bir deyişle, ulusu, halkı sevmek yeterli değildi, eksikleri giderilmeliydi onun, güçlenmesini sağlayacak koşullar gerçekleştirilmeliydi. Böyle bir ülkü ise, sadece sevmekle başarılamazdı, eleştirel bir görüş gerekliydi her şeyden önce. Ulusu, halkı, olmuş bitmiş bir gerçeklik saymak ise, böylesi bir görüş edinmeye engeldi. Tarihin getirdiği oluşumlar içinde çağdaş bir toplum düzeni kurma ülküsü, bir var olma-olmama sorunu idi çünkü; var olma sorunu ise, tek tek yaşamımızı sürdürmekten başka bir şeydi. Toplumculuk, birey-toplum zorunlu birliğinin bilincine varmak demektir. Burada bireyler, (ister yöneticiler, ister halk olsun) yanılığında, görmezlik içinde bulunabilirlerdi. Birey-toplum zorunlu birliğinin bilincinde olanlara, işte bunun için gerekliydi eleştirel görüş; yoksa umutsuzluğun kapımızı

çılması önlenemezdi. Halkı zaman zaman sevip, zaman zaman da ondan umutsuzluğa düşme hastalığının kaynağını burada aramalı. Umutsuzluk, kutsallaştırmanın öteki yüzüdür.

...Halkı küçümseyen, “Benimle o bir mi?” diyen az mı içimizde? “Okumamış olanlar oy kullanmasın,” diye düşünüp konuşanları bilmiyor muyuz? Peki ama, neden okumadı, okuyamadı sorusu akıllarından bile geçmez bunların. Çünkü eğitim görmek bize özgüdür, halk için gerekmez. Böyle ise, halkın yanılması olağan karşılanmalı değil mi? Benim halkım...

Birakalım halkı, Kurtuluş Savaşı’nda bağımsız yaşayabileceğimize inanan kaç aydınımız vardı? Mustafa Kemal, bağımsızlıktan vazgeçilemeyeceğine tek başına inanırken, ulus olmanın haysiyetini savunuyordu. Bu ses bireyin değil, oluşan ulusun sesiydi elbet; çünkü birey, ulusu ile varolabilirdi ancak. Bu bilincin yerleşmesiydi önemli olan. O zaman bağımsızlığa inanmayanları bugün eleştirirken, aydınları da içinde olmak üzere, halkı eleştiriyoruz elbet. Benim halkım bağımsızlık istiyordu da, aydınlar mı ona engel oluyordu? Buradaki yanlış da halkı kendimiz saymamaktan kaynaklanıyor. Bir vazgeçsek o ayırmadan, doğrulara daha pekyürekle yaklaşabileceğiz sanıyorum. Biziz halk...

...Bağımsızlık gibi, özgürlük gibi gerçekten kutsal ülküler ardına düşmüş bir aydın, “Ben ancak bağımsız, özgür bir toplumun bireyi olarak yaşayabilirim”, diye düşünmelidir. Birey-halk zorunlu birliğinin temeli budur. Böylece, sevgi, özveri, özgeçi gibi duygusalılıklara, daha doğrusu, övünmelere de gerek kalmaz. Mustafa Kemal, “Bağımsızlık benim karakterimdir,” demişti.

“Benim olan halk” anlamında değil, “Ben halkım” anlamında kullanmalıyız o “halkım” sözcüğünü. O zaman eleştiri, özeleştiri olur. Doğrusu da budur.⁴⁶

İDRİS

Çocukken bir gece balkonda, “Yıldızlar bir şaka olmasın baba?”, diyen İdris.

Melih Cevdet’i, Türkiye’nin Melih Cevdet Anday’ı olarak değil, babası olarak gören tek insan.

Annesi Yaşar Hanım...Melih Cevdet’in ceketini alıp gittiği ikinci evliliği. Kırgınlıklar...

Sonra babaya yaklaşma... Yine de terk edilmişlik duygusunun kalıntıları her sarılmada...

Son soluğa kadar çok özlenen oğul, yağması ve esmesi beklenen oğul...

Paris'ten şiir yazılan, uğurlamak için İtalya'dan gelen İdris Anday...

OĞLUM İDRİS'E UZAKTAN ŞİİR

Elmalar vardır öpmek için,
Yerleri hiç değişmeyen yıldızlar,
Kokular bilirim, yeni doğmuş ten,
Ve sesin ki denizin koyalara girişi.

Ama yelken birden açılır gümbürtüyle,
Tekne ve bulut bir artık, kıyı sarnıç boş.
Olur da bir gün yağmur yağar mısın,
Rüzgârın dolar mı bir gün ben?

Geceyi bekletmekten caydım,
Damıtık suyla yıkadım uykuyu,
Kar gibi oldu seni düşlemekten,
Sabahı karıştırıyorum.

Ölüm bendeysen yaşıyorum,
Senin otun öylesi tazi,
Senin atın öylesi huysuz,
Senin ayakların öylesi tanrı.
Doğduğunda gülümsemiştin,
O gün bugün gökyüzüyümdür,
Yıldız konacak şaşırın dal,
Aya bakarken susan bahçe.

Bak ne yaptım, bir cigara yaktım,
Bu şiiri yazdım koca elinle,
Ellerin bana öyle gereklidir,
Bilinmedik sokaklara çıkardım.

İÇKİ

Çok güç alıştım, alışınca kadar çok emek verdim dediği rakı başta olmak üzere, doktorlar yasaklayınca dek öğleden öğleye, akşamdan akşama...

Yazarken içtikçe kapanan, konuşurken içtikçe açılan anlak...
İçki masasında Sokrates...

Sanıyorum bizim kuşaklarla birlikte ozanların, yazarların, sanatçıların içki tüketiminde önemli bir artış oldu. Ama içki üstüne unutulmaz bir şiir yazıldığını söyleyemeyeceğim. Orhan Veli'nin "Bir de rakı şişesinde balık olsam" dizesi rakıyı anlatmaz, Ahmet Haşim'in "Göllerde bu dem bir kamış olsam" dizesine naziredir. Benim içki konulu şiirler içinde en beğendiğim, Peter Vierek'in, "Sanat, içki satar, içmez" dizesidir. Belki Şeyhülislam Yahya da böyle düşünüyordu. İçki, ozanları duygunlaştırmakla, şiirin sadece duygu ürünü olduğuna ilişkin yanlış kanıyı yaygınlaştırır. Böyle düşünen biri bana, "İçmeseniz yazamazsınız ki!" demişti. Benim yaşıntım (deneyimim) ise bana bunun tam tersinin doğru olduğunu öğretti.⁴⁷

İMGE

Şiir imge sanatıdır, ama imge yakalamaktan ibaret değildir. Kısa kısa imgelerden nefret ediyorum... Ben uzun şiirde birtakım temalar yakaladım. Temayı geliştirerek uzun şiir sürdürmek önemli.⁴⁸

Batı dillerindeki "image"ı karşılayan bu sözcük, Türkçe "im" kökünden yapılmıştır, "işaret" anlamındadır. Dilimizdeki "imi timi yok" deyişi, "izi belirtisi yok" demeye gelir. İmge "Var olan ya da varmış gibi tasarlanan nesnelerin anlıkta canlandırılışı"dır. Bu bir tür kopyadır. Ama işimiz bununla bitmiyor. Duyu organları ile algılanmış bir şeyin düşüncel kopyasıdır da imge ve somut niteliktedir. Burada taklit işleştirilmiştir artık, algılarımızın yeni nesnelerle yeniden kurulmasıdır. Bir devinin gerekliliği ile anlıkta canlandırılmış biçimi benzeşirler elbet, duyumsal izlenimin sürmesi imgeyi ortaya çıkarır. Ama aradaki benzerlik her zaman kesin değildir, ozan imgeyi bulurken, haberi olmadan, duyumsal izlenimden sıçrar kimi zaman, ama onun için "izlenim" ile "imgesi" aynı şeydir. İmdi rüyada ancak duyumsal işaretlerin egemen olduğunu düşünürsek, düşünsel işaretlerin bulunmadığı bir dünyaya gelmiş oluruz. Buna bakarak bir ozan, zekânın denetiminden çıkardığı imlerle çalışmaya başladı mı, onun yaptığı iş "saçma" görülür. Hiç olmazsa bir süre için... Bu yeni deneyin getirdiği yeni ölçüler ve değer yargıları yerleşinceye dek.

Gerçeküstücü Fransız ozanı Reverdy'nin bir sözü ile bağlayalım yazımızı. "İmge, ruhun arı bir yaratısıdır."⁴⁹

İYİMSERLİK-KAVGA-KİMLİK

Herakleitos: “Kendi kendisiyle savaşım halinde olan şeyin, örneğin içinde zıt yöndeki hareketleri barındıran yayın ve lirin, nasıl uyum içinde olabileceğini anlamıyorlar. En güzel uyum, birbirleriyle savaşım halinde olan şeylerden çıkar; her şey, karşıtlık sonucu ortaya çıkar,” diyor.

Anday, hem lire hem yaya, ikisine aynı anda benzer. Doğayla, bedeniyle, dostlarıyla, düşmanlarıyla, kendisiyle ve kendi dışındaki her şeyle sürekli çatışan bir kimlik...

Mevlana’nın: “Zengin” olmayıp, “zenginlik” olduğunu söyleyen “Meğer ben bir defineydim de çıktım / Defineydim meğer Karun değildim.” dizelerini, biçimsel yapısına uygun olarak o çevirmişti. Bu dizelere benzeterek, Anday’ın, içinde çatışmalar bulunduran ve kendisiyle sürekli tartışan biri olmaktan öte, çatışmanın kendisi olduğunu söylemek olası. Yine Herakleitos: “İnsanın karakteri yazgısıdır,” der. Dostu Rasin de Anday için, Işığa kapı açmak onun yazgısıdır, diyerek onu Sokrates’e benzetir. Çatışmacı kimliği, aynı zamanda hem Sokrates’i hem Herakleitos’u taşımasından doğuyor olabilir mi?

Anday’ın kavgası iyimserliğindendir. Herakleitos gibidir. Toplumun, insanoğlu’nun güzel günlerine inanır. Her ne kadar, bir ara, “Gelecek” şiirinden “Gelecek mutlu insanın” dizelerini çıkarmış olsa da, insandan umudunu kesmez. Bunu sanata olan inancıyla da gösterir. 1950’lerdeki “Tohum”, 1995’de yayımladığı “Yağmurun Altında” şiirindeki “Ve tohumun beklenmedik gürültüsüyle / Çıplak su gibi yinelenir zaman / Gökyüzünde usumuzun dirliği” dizelerinde yine bir umut olarak karşımıza çıkar.

“Telgrafhane”de memleketin hali yüzünden uyuyamayan Melih Cevdet, “Yağmurun Altında”da uykusuzluğunu “Ah acımasızdır uykusuz soru” dizesiyle yine duyurur.

Çatışmayı kimliğiyle o denli birleştirir ki, kavgacı biri olarak belirir. Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol ve daha birçok dostu ile arası açılır. Bu çatışmalarda “suç kimde?” diye sormak ve yargılamak artık yersizdir. İster istemez, bunlarla ilgili olmasa da, Kolları Bağlı Odysseus’un bir bölümü gelir akla:

FOTOĞRAF: ARA GÜLER

Ah olacağı buydu oldu,
Duygularla öyle çok uğraştım ki
Artık aramızda ne bir sır
Ne güven, ne inan, ne uyum...
Sonunda tükettim ruhumu:
Sevinirken sevincimi seyrediyorum
Korkumla korkmuyorum şimdi.
Madem bir kapı aralıktır,
Sen sonuna kadar aç onu.
Artık bendeki insandan kurtuldum
Sevgisiz yaşayacağım sevgiyi.

JARGON

Eşi Suna Hanım, bir akşam konuşurlarken, Melih Bey'in söylediklerini banda alır. Burada Jargondan söz ediyordur Melih Cevdet Anday.

Bir şiir jargonu vardır. Şairler, mutluluk, güneş, bulut, yağmur, umut gibi bazı sözcükleri bu jargona almışlardır. Ama bu jargonun içinde tarih, bilim, felsefe gibi sözcükler pek görünmez. Ben bu sözcükleri bu jargona kattım. Seksen yaşıma geldim. Yaşarsam bu jargonu daha da değiştireceğim, ileride istediğim gibi bir şiir yazacağım. Bugüne kadar yavaş yavaş yaptığım şeyi daha ileri götüreceğim. Felsefeyi, felsefe ötesini, matematiği şiire katacağım. Bundan tat almayabilir insanlar ama şiir dilim felsefe dili gibi olsun istiyorum, der özetle.

KLASİK

Bir gün Milli Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel'le karşılaştım. Askere gitmemden önce tanırdı beni. 1937 yılında İstasyon lokantasında bizi akşam yemeğine çağırmış, bizimle bir konuşma yapmıştı, hiç unutmam, klasiklerimiz olup olmadığı konusu üzerinde durmuştu özellikle. Ben de Divan şiirimizin klasik sayılabileceğini söylemiştim. Sonradan değişti düşüncem. Bu konuşma bir gazetede çıktı.⁵⁰

Akşam gazetesinde yayımlanır konuşma. Daha sonra Melih Cevdet Anday'ın düşüncesi değişir ve 1988'de bizim klasiğimiz var mı, yok mu tartışmasında Divan şiirini bizim klasiğimiz saymaz Anday. Yücel'le konuştuğu yıllarda, Divan şiirinin, klasik şiir olarak tanımlandığını; ancak klasik sözcüğünün ne anlama geldiği üzerinde durulmadığını belirtir. Daha çok: üstün, büyük, erişilmez gibi anlamlar yüklenmiş sözcüğe. Sonra sorar: Ama madem Divan şiirine klasik deniyor, neden sürmemiş, neden etkisi görülmemiş bu şiirin daha sonraki yıllarda, neden bırakılmış? Bir tek Yahya Kemal'de sürmüş Divan şiiri, bugün ise doğru dürüst okunamaz bile, der. Tartışmalara birçok kişi katılır, Arslan Kaynardağ, Çağdaş Türk Dili dergisinde Şemseddin Sami'nin *Kâmus-u Fransevî*'sinden sözcüğün tanımlarını alıntılar, Atilla Özkırımlı da yine çeşitli bilim adamlarının Mevlana'yı Türk ozanı saymadıklarını kanıtlar. Melih Cevdet: "İşte böyle... Bunca gürültüden sonra ortalık dinginleşince görüyoruz ki, o kadar sinirlenecek bir şey yokmuş. Ben de şunu eklemek istiyorum şimdi: İlle klasiğimiz olsun diye çırpınmak da gereksizdir."⁵¹ der ve bir başka yazısında Divan şiirini ele alarak bu şiirin yapısını açıklar, konuya kendi noktasını koyar:

Divan şiirinin felsefesine (tasavvuf), tekniğine (aruz) ve diline kısaca değindik. Amacım "klasik" sayılması istenen Divan şiirinin, aruz güçlüğüne büyütme değil. Kesin olarak değil. Çünkü, Divan şiirini ortadan kaldıran Tanzimat şiiri bu vezni kullanmayı sürdürmüştür. Cumhuriyet dönemi ozanlarına bu konuda hiçbir görev düşmedi. O şiir, o şiir anlayışı gerçekte ortadan kalkmıştı. Divan şiirini "klasik" saymanın olanaksızlığı sanırım anlaşılmıştır. Çünkü Divan şiiri, bütün kurallarına, yöntemlerine karşın "örnek olma" niteliğini çoktan yitirdi. Bugün o estetiği öğretmek bile olacak iş değildir. "Tef'ile"yi genç bir ozanımıza nasıl anlatabilirim?⁵²

LAİKLİK

Anday, Cumhuriyet'in laik olması ile aydınlanmanın birbirine bağlı olduğunu ve bunun özellikle eğitim alanında kendini gösterdiğini; ancak laik bir eğitimin inanma ve araştırma özgürlüğünü sağlayabileceğini söyleyerek; Laiklik sözcüğünün Yunanca 'laikos'

tan geldiğini, ‘halka ilişkin’ anlamında olduğunu, ‘din adamı nite-
liğinde bulunmayan’ demeye geldiğini belirtir.

10 Kasım 1989 tarihli yazısında, o günün güncel bir olayını
anımsatarak yorumlar:

Diyeceğim, şu birkaç örnekte göze çarpan tutarlılığı yadsı-
mak yanlış olur. Cumhuriyet, laiklik ve eğitim birliği içinde, gerici
anlayışın, doğrudan cumhuriyete karşı gelemeyip, laikliği ve çağ-
daş eğitimi saldırı konusu seçmesi, devrimi yıpratma, bir yerinden
tutup çöktürme, yok etme politikasının sözümona kurnazca bir uy-
gulaması olarak görünüyor. ANAP Milli Eğitim bakanlarından biri-
nin, Evrim Teorisi yanında Yaradılış söylencesinin de okutulmasını
istemesi bunun açık bir tanıtıdır. Ne imiş, öğrenci, evrim teorisi ya-
nında, Yaradılış söylencesini de öğrenip kendince doğru olanı seç-
meli imiş.

Görüyor musunuz, burada öğrenciye seçim hakkı tanımak-
la, eğitimde özgürlük ilkesi güdülmüş oluyor sözde! Oysa çağdaş
eğitim, bilim tarihinin tanıtılmasını ilke edinir, bunun yanında kut-
sal kitap dogmalarına yer vermez. Uygar dünya bu gerçeğe büyük,
kanlı savaşimler sonunda varmıştır. Üstelik siz, liselerde felsefe
dersini kaldırıp öğrencinin usunu kısıtladığınızda, ona seçme hak-
kı bırakmıyorsunuz demektir. Dahası, eğitim ve öğretim alanında
böylesi bir özgürlük, gerici iktidarın, inaklar (dogmalar) inancını
yayma kurnazlığından başka bir şey değildir, böyle başlayıp yarın
Evrım öğretimini kaldırdınız mı, amaca ermiş olacaksınız. Bu-
nun için, “Öğrenci Yaradılış söylencesini seçti,” demeniz yeter. Din
derslerinin liselerde zorunlu kılınması olayında olduğu gibi. Bu tür
davranışlar, ne zaman, nerede karşılaşırsanız göreceksinizdir ki ki-
şisel ve siyasal çıkar sağlamak isteyenlerin aldatmacalarıdır. Ata-
türk, Söylev’inde bu gibileri,

“Bunca yüzyıllarda olduğu gibi, bugün de ulusların bilgisizli-
ğinden ve bağınazlığından yararlanarak binbir türlü siyasal ve kişi-
sel amaç ve çıkar sağlamak için dini araç diye kullanmaya çalışan-
lar,”⁵³

MİTOS-MİTOLOJİ

Öğrencilerimi söylenbilime başlattığım her yıl merak eder-
dim: çok tanrılı döneme nasıl bakıyorlar? Bir zamanlar insan biçi-
minde, fakat insanüstü güçleri olan tanrıların varlığına inanılması
çok şaşırtıcı mı geliyor onlara? Tanrıların ve kahramanların us dışı

etkinliklerini gülerек mi karşıılıyorlar? Ve onlara sorardım, sizin buna benzer inançlarınız yok mu diye, önce yok derler, sonra yavaş yavaş çıkar ortaya tümünde, o eski inançların benzerleri. Çünkü insanlık mitoslar dönemini hiçbir zaman gerçekten aşamamıştır. O usdışı tanrılar ve kahramanlar, kılık değiştirerek, tek tanrılı dinlere girmiş, âdetlerimize, ilişkilerimize sinmiştir. Ama mitosların egemen olduğu en güçlü dönem, sanırım ki, günümüzde yaşıyor.

Biz bugün, ilkçağ insanına göre çok daha bilgisiz ve şaşkın duruma gelmişizdir. Kullandığımız makineleri anlamıyoruz, onlara bakarken ya da onlar üstüne bilgi alırken korkumuzu gülümseme ile örtüyoruz... Otuz yıl sonra ülkemizde sarışınlarla esmerlerin orantısı ne olacak sorusuna karşılık beklediğimiz makineler önündeki duygusal durumumuz, ilkçağ insanının Zeus karşısındaki durumundan çok daha kötüdür. Çünkü o insan, zaman zaman Zeus'a başkaldırabiliyordu, bizse kompüterlerin karşısında silinip gitmeye hazırız.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bilim saygısının en yüksek dönemini yaşıyoruz bir bakıma. Belki de buna bilim aptallığı demek daha doğru olur. Her şeyi bilimden bekliyoruz, her sorunumuzu bilim adamlarının çözümleyeceğini sanıyoruz, sanatı, edebiyatı bile onların doğrulamasını istiyoruz. Oysa, yoktur böyle bir bilim adamı. Olanı, “Aman bizim bulduklarımıza saltık diye bakmayın, aman sanattan ve edebiyattan başkasına inanmayın!” diye yalvaran, bilimin yanlış kanılara, yeni mitoslara yol açmasından korkan bir araştırmacı.⁵⁴

Anday, bir yazısında, İkaros söylencesinin, Yunan Mitolojyasından sonra, Ovidius’un şiirlerinde, daha sonra Donatello’nun, Tintoretto’nun, Rubens’in, Bruegel’in yapıtlarında görüldüğünü, Bu yüzyılda ise İngiliz ozan Auden’in, bir şiirini Bruegel’in resmindeki ayrıntılar üstüne kurduğunu anlatır. (Yıllar sonra, kendisi de Bruegel’in bir resminden yola çıkarak “Güneşte” şiirini yazacaktır.)

Önce şunu belirteyim, bir mitosun yontucudan ozana, ozandan ressamı, ressamdan yine yontucuya, ondan yine ressamı, ressamdan yine ozana yeni yorumlara uğrayarak geçişi bana çok ilginç gelmektedir. Yeni bir konu yaratmak sanatçı için ille de gerekli sayılmamalı. Masal, ona bakışımıza göre, bize istediğimizi verir.⁵⁵

Gerçekten de mitolojiden çok şiir, çok yazı çıkarmıştır Anday. Kimi zaman da bunları nasıl ele aldığını açıklamıştır. “Ölüm-

süzlük Ardında Gılgamış”, “Kolları Bağlı Odysseus”, “Troya Önünde Atlar” gibi uzun şiirleri için özellikle açıklama metinleri yazmış, mitolojiden nasıl yararlandığını anlatmıştır. Dünya kültürü, Anday için zaman içinde ileri geri gidip gelerek ve dünya üstünde her noktaya yayılabilecek yararlanılabilecek bir kaynaktır.

MÜZİK

Anday iyi bir dinleyicidir. Müzik konusunda kuramsal birikimin yanı sıra, konserleri izler, müzikle ilgili yazıları, kitapları okur, düşünür ve yazar. Toplumun, aydınların değişik dönemlerdeki beğenilerini sorgular.

Biz ‘Yaprak’ı çıkarırken, birlikte kaleme aldığımız bildiride, “halı verir, kilim alırız-şarkı verir,türkü alırız...” diyorduk, ama kilimin resmini yapan rassamla, türkünün müziğini yapan, çoksesli yeni müzikçilerimiz birbirlerine uzaktılar. Adnan Saygun ile Ruhi Su’yu bunun dışında tutmamız gerekecek sanıyorum. Adnan Saygun, özellikle “Yunus Emre Orotoryosu” adlı yapıtından ötürü geniş bir ilgi alanı yaratmıştı; ama bu, müziksel bir yeniliğe mi, yoksa çocukluğumuzdan bildiğimiz ilanilere yönelik bir ilgi mi idi? Ruhi Su’ya gelince; bu çok sevilen sanatçımızda âşıkların sesinde bulunmayan tını ve biçem mi, yoksa koşuğa verdiğimiz yeni anlamlar mı bizi coşturuyordu? Dahası var; Âşık Veysel ile Ruhi Su arasındaki ayrımı gereğince değerlendirebiliyor muyduk? Aldığımız bu üç örnek yün yünü sürüp giderken, biz hangi birleştirici yoruma dayanıyorduk?

Ben otuz yıl kadar önce, ‘Dünya’ Gazetesinde, üç müzikçimiz ile yaptığım konuşmalardan oluşan bir dizi röportaj yayımlamıştım: Refik Fersan, Muhittin Sadak, Âşık Veysel. Bunlardan ilki alaturkayı, ikincisi çoksesliliği övdü elbet. Onlardan aldığım yanıtları, bir Sirkeci otelinde konuştuğum Âşık Veysel’e anlatıp ne diyeceğini sorduğumda, rahmetli bir seçim yapmaktan kaçınmış, “Müzik su çağlaması gibidir, ayırmam, hepsini severim” demişti. Başka ne diyecekti? Onun bilisiz dehası gelenekten kaynaklanıyordu. Ama biz onun durumunda değiliz, onun yanıtı ile yetinemeyiz, bütün bu sıraladığım sorular karşısında bilinçli olarak yan tutmak zorundayız.⁵⁶

Anday’ın tuttuğu yan bellidir. Çok sesli müziğin yanındadır. Çok sesli müziğin bir düzey tanıımı olduğunu, müziğin ancak çokseslilikle evrenselleşebileceğini vurgular.

“Çalgısını yenileme gerekmesini duymamış, kendisini çokseslilik yönünde geliştirememiş bir müziğin evrensel olmasına olanak yoktur ki!” der.

NÂZIM HİKMET

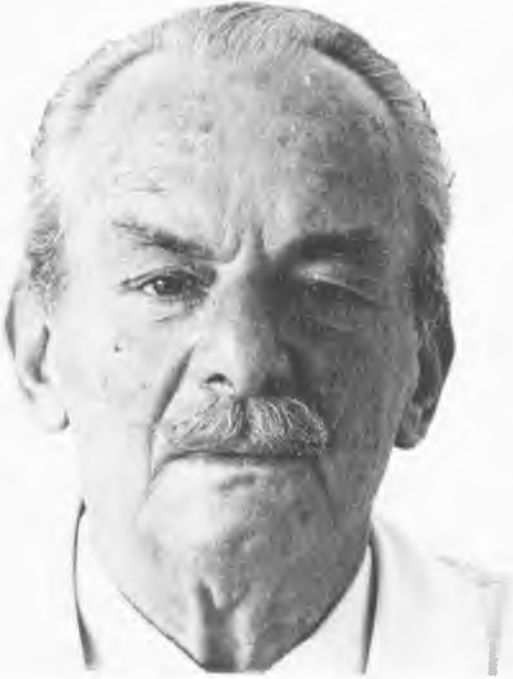
Melih Cevdet Anday, okumaya nasıl başladığını anlattığı anılarında, polisiye romanlardan sonra Halit Ziya’yi, Mahmut Yesari’yi, Resat Nuri’yi okuduğunu; ama bunların ardından Nâzım Hikmet’in şiirleriyle karşılaşınca kendisini bulmuş gibi olduğunu söyler.

1950’de artık tanınmış olan Garipçiler Orhan, Oktay ve Melih, Nâzım Hikmet’in hapisanedeki açlık grevine destek vermek için iki günlük açlık grevi yaparlar. Destek imzaları toplanmıştır ve ülkenin aydınlarının büyük çoğunluğunun adı vardır imza kampanyasında. Bir süre sonra Nâzım hapisten çıkar, o yaz Abidin Dino’ların Caddebostan’da tuttukları bahçe içindeki küçük evde Nâzım’la tanışır. Nâzım, Melih Cevdet’in boynuna sarılır, “teşekkür ederim” der. O gece Bedri Rahmi, Sabahattin Eyuboğlu, Ruhi Su ve birçok arkadaş bir aradadır. Türküler söylenir, başta Nâzım olmak üzere ozanlar şiirlerini okurlar. Sonra bir dost grubu içinde sık sık buluşurlar. Birlikte geçen gecelerin tadını unutamadığını söyler Anday.

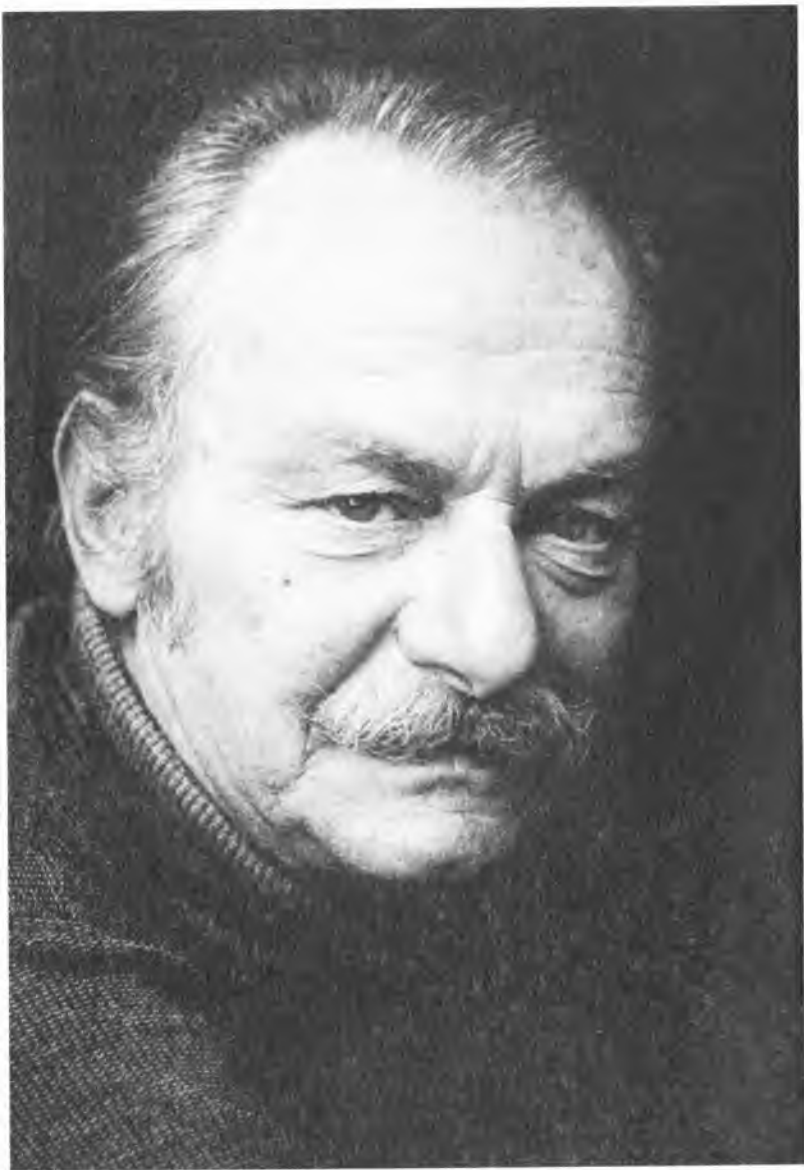
O sıralar Nâzım Hikmet, “Kuvay-i Milliye Destanı”nı yazmaktadır. Bir bölümü 16 Mart Şehitleri ile başlayacaktır. Rahat dolaşamadığı için Melih Cevdet’ten kendisi için bir kitaplıkta gazete arşivlerini taramasını, bilgi getirmesini ister. Melih Cevdet, Beyazıt Kitaplığı’nda 1920 yılının gazetelerini tarar. Kendisine yardımcı olan kitaplık memuru Âsaf Halet Çelebi’dir. Anday, Nâzım Hikmet’in nelerden yararlanabileceğini tahmin etmeye çalışır ve topladığı bilgileri iletir. Nâzım’ın “Kuvay-i Milliye Destanı”nın Beşinci Babı bu bilgilerle oluşur.

NEJAT

Altı yaş büyük ağabeyi... İkinci İnönü denizaltı komutanı, yüzbaşı. İngiltere’den Uluç Ali Reis denizaltısını getirmek üzere Refah va-

FOTOĞRAF: CENGİZ CIVA

FOTOĞRAF: LÜTFİ ÖZKÖK

puru ile Mersin'den yola çıkar. 23. Haziran 1941'de Refah torpillenir ve batır. Nejat Anday kurtulamayanlar arasındadır. Oğlu Fuat 27 Ağustos'ta doğacaktır. Büyük bir acıdır Melih Cevdet için ağabeyini yitirmek.

ORHAN, OKTAY

Ankara Lisesi'nden arkadaşları. Orhan, tanıdığı insanların en terbiyelisi. Neşeli, ince bir insan. Üç arkadaşın eski ozanlarla aralarındaki fark, yalnızca şiir-yazın anlayışı farkı değil. Orhan, Yenişehir'deki Atatürk anıtına konmuş çelenkleri alıp çağrılı olduğu eve götürüyor, baloncunun bütün balonlarını alıp sokak sokak dolaşıyor. Onlarla birlikte alışılmış ozan tipi değişiyor...

Oktay Paris'teyken Orhan'ın "Oktay'a Mektuplar" şiiri yayımlanır. "Ve bugünlerde Melih'le ben / Aynı kızı seviyoruz." Her ikisinin de birer sevgilisi vardır ama o kıza da ayrıca yakınlık duymaktadırlar. Kızın evinin önünde, birbirlerinin sırtına çıkarak pencereden kızı görmeye çalışırlar.

Üç arkadaş, birlikte Garip kitabını, Yaprak dergisini çıkarırlar. Philip Soupault'yu ağırlarlar. Yabancı ozanlardan çeviriler yaparlar. Melih Cevdet, Orhan ve Oktay ile dostluklarını sonraları pek yorumlamaz. Sabahattin Eyuboğlu ile Ataç arasındaki gizli uyuşmazlığı, Eyuboğlu ile dostluklarının bozulmasını, bunlara benzer kimi özel olayları yazar da, kendisindeki Oktay Rifat'a ilişkin ipucu vermez.

Orhan, sabahları beni evimden almaya gelir, ben de yola çıkarım. Daha karşılaşmadan, uzaktan işaret eder, eliyle üç ya da dört diye gösterir. Bu, bizimle ilgili üç yazı ya da dört yazı çıktı demektir... Orhan'la yolda yürürken, o yüz yıl sonrasını düşünüyor. 'Bak şimdi, pencereden bakanlar, Orhan Veli'yle, Melih Cevdet yan yana yürüyor diyorlardır' derdi. Oysa o zamanlar kimse bizi tanımıyor...

Ben Tohum şiiriyle Garip'ten ayrıldım. İki arkadaşım da bir isyan oldu. Oktay Rifat kapıyı kırar gibi açarak 'yapma Melih, böyle şiir yazma' dedi, 'beraber başladık, beraber devam edelim' dedi... Meğer önce o değiştirmek istermiş şiirini... Orhan Veli de 'Yapma Melih' diye tutturdu.

Sonradan Orhan Veli değiştirdi şiirini... Rumelihisarında oturmuşum şiiri var ya... O Garip değildir ki... Nurullah Ataç, 'Orhan'a bu şiiri yazdırdılar' dedi ama kimin yazdırdığını söylemedi. Ben söyleyeyim, Orhan'a o şiiri Sabahattin Eyuboğlu yazdırdı. Orhan'a 'bir de türkü gibi bir şey yapamaz mısın' dedi, o da yaptı...⁵⁷

Orhan: 14. 11. 1950'de, Oktay: 18. 4. 1988'de, Melih: 28. 11. 2002'de aramızdan ayrılırlar.

OYUNLAR

Anday'ın oyunlarının tiyatro yazınımızda önemli bir yeri vardır. Özellikle Mikado'nun Çöpleri ve İçerdekiler dünya ölçeğinde değer taşırlar. Melih Cevdet, yazarın ya da ozanın farklı yazın türlerini denemesinden söz ettiği bir yazısında kimilerinin sandığı gibi oyunlarının ya da romanlarının şiirden çıkmadığını belirtir.

Romanlarımda olsun, oyunlarımda olsun, ben bu tür eğilimlere hevesli olmamışımdır hiç. Konu bana oyun olarak, ya da roman olarak gelmiştir. İçerdekiler adlı oyunumun konusu, Adnan Veli'nin hapisanede tanık olduğu bir olaydan kaynaklanır: Sorgucunun tutukluyu tutuklarevinde eşi ile birleştirme önerisindeki gizli tuzak. Bununla ne yapacağımı bilmiyordum, başlangıçta, ama yazacağım oyunun gerilimini bir anda duymuştum. Sadece oyun olabilirdi bu. Öyle ki, birinci perdeyi bir haftada yazıp bitirdikten sonra asıl sorunla karşı karşıya kaldım: Tutuklu, komiserin ona uyguladığı sorgulama yöntemini baldızına uygulayacaktı. Konun getirdiği mantıksal zorunluluktan bu. Elde etmek isteyen zalim oluyordu. (Bu oyunun ilk perdesini Ulvi Uraz'a okumuşumdur, adını ise Muhsin Ertuğrul koydu.)

Bir kış gecesi, kar kapıları tutmuş iken, sokak ortasında, kucağında bir çocukla gördüğümüz yersiz yurtsuz bir kadını eşimle evimize götürdüğümüz gece; Mikado'nun Çöpleri adlı oyunumun temeli atılmıştı; ama bu kadarı ile ne yapacağımı bilmiyordum, bilemezdim. Oyunsal çalışma gösterecekti bana yolumu.

İkisinde de şiir aklımın ucundan geçmedi. Ama şiir yazarken de geçmez ki!

Daha sonra yazdığım, iki perdelik Yarın Başka Koruda adlı oyunumda ve birer perdelik üç oyunumda [Dikkat Köpek Var, Ölüler Ko-
nuşmak İsterler, Müfettişler, MZS] şiirin mantığına girdiğimi sezinlemi-

şimdir. Bir tür ‘saçma mantığı’ idi bu; anlam sözlere yerleşip kalmıyor, onları güdüyordu, o kadar. Ahmet Muhip Dranas’ın, ya da Necip Fazıl Kısakürek’in oyunlarında görülen çeşitten bir ‘ozanca’lık değildi bu, düzyazı da değildi. O oyunların bugüne dek oynanmamasının nedeni belki de budur. Diyeceğim; Eliot’un ne yapmak istediğini düşünerek değil, belki de işleyerek bulabiliriz.⁵⁸

OZAN

Orhan Veli, ozanlığından ötürü kimseye yukarıdan bakmamıştır. Böyle bir hevese ancak ozanlıklarından kuşku duyanlar kapılırlar. Oysa ozanlık kadar, başka hiç kimseyi ilgilendirmeyen bir uğraş yoktur. Fiyaka, siyaset adamlarına, hem de onların kötülerine bırakılsa iyi olur. Ozan, elden geldiğince kendini tanıtmamaya bakmalıdır. Ozana ününü veren halk, bundan ötürü ceza çekerse saçmalık olur.⁵⁹

Bir denemesinde ozanın aydın olması gerektiğini, bilimlerle ilişkisinin ona çok şeyler kazandıracığını yazar.

Sabahattin Eyuboğlu’nun, ozanın iyi insan olduğuna inanmak istediğini söyleyerek başlar bir başka denemesine. İyiliğin ozanlığa bağlı olmadığına, ancak güzel bir şiir yazma uğraşının insanı “iyi” kılabileceğine gelir. Yahya Kemal’in “Mısra benim namusumdur” sözünü de şöyle değerlendirerek yazısını sonlandırır:

...Çünkü şiir yazma sırasında ozan, kimse onu denetlemediği, kimse ona kurallar zorlamadığı halde, kendi koyduğu kurallara (demek kendince doğrulara) bağlı kalacaktır. Bu doğruluk, iyiliğe çıkarır kişiyi, çünkü bu sırada yalnız başınadır o.

İşte dönüp dolaşıp “iş” ile “insan” arasındaki ilişki konusuna geldik: İnsanın iyiliğini bu ilişki içinde değerlendireceğiz. Bütün sanatlar, zanaatlar içinde öğretimi olmayan tek uğraş şiirdir; böyle bir uğraşa yönelmek hevesi, daha başlangıçta gerçek bir özgeçi, çıkara boş vermek, dünya tatlarından uzak kalmaya dayanıklılık gibi erdemleri gerektirir. Şiire erdemli insanlar yönelir mi demek istiyorum? İşte dönüp dolaşıp yazımızın başına geldik. Sabahattin Eyuboğlu, bugün yanılmıyorsam, ozanların iyi olduklarını değil, iyi olmalarını söylüyordu. Şöyle de diyebiliriz, peygamber olmalarını istiyordu biraz da ozanların. Bütün ozanlar biraz da peygamber olacaktır. Başka çaresi yoktur bunun. Ben Villon’u her zaman pey-

gamber gibi düşünmüşümdür. Her çağda birçok, birçok peygamber çıkmıştır, çoğu kendi başına ölüp gitmiştir bunların: Kuşkusuz nice yalancı peygamber de çıkmıştır. Şiirin, gerçi salt biçim ustalığı isteyen en yüce bir us sanatı olduğunda kuşku yoktur, ama ne yapacaksınız ki, yine de “söz söyleyen” bir adamdır ozan. “söz” ise ancak erdemli kişilerin ağzından çıkarsa “şiiir” olur. Böyle demek istiyordu Sabahattin Eyuboğlu belki de.⁶⁰

ÖLÜM-ÖLÜMSÜZLÜK

Ölüm ve ölümsüzlük Anday’ın tüm yapıtlarında görülen en açık ve en gizli konudur sanırım.

Cemal Süreya’nın “Tanrılığı sınamak için” deyişiyle, şiiri kullanır. Ve var oluşun kaynağı ölümü... Tutkuyla bağlı olduğu bedeninin ölümden sonraki sonsuz yaşamına alıştıktır şiirlerinde. Gelecekteki uzağa ulaşmak için geçmişteki uzağa bakar, gelecekteki ölümlere giderken geçmişteki ölümleri de görür. “Troya Önündeki Atlar” için kullandığını söylediği anakronizmi ölümün de içinde olduğu bir zamansızlığa yayar.

Düşünüyorum da, ölenlerin zamanı gerçekten durmuştur, hiçbir değişikliğe gerekmesi yoktur. Biz akan zaman içinde onlarla karşılaşırız ikide bir. Tuhaf bir şey bu; onlar biraz bizimle akıyor, biz biraz onlarla duralıyoruz. Ölüm bir söylencedir. Bu söylenceden birkaç söz bulalım.⁶¹

Yetersiz bu dünya el ayak için
Varolmak için, varolmamak için

Ay doğarken kırmızıdır düşünce
Batarken de öyle, nar gibi bir söylence

Geçmiş Zamanı tanımaz ölümler
Ölüm Başka bir yoldan gider.⁶²

– Ya sizin ölümle ilişkiniz Melih Bey?

– Ölümü merak ediyorum. Hiç korkmuyorum ondan. Zaten yaşamayı başka bir yaşamayla karşılaştırmadığım için de değerlendiremiyorum. Biraz daha aşık olmak, biraz daha şiir yazmak için, biraz daha yaşamak istiyorum.⁶³

Deniz sen her zaman kusursuz düşündürdün beni,
Çok eskidenmiş gibi ölüyorum
Tanımadığım otlarla içiçe
Çünkü bolluğu ölümler getirir bize
Ama bir şey daha var, biliyorum.⁶⁴

Yirminci yüzyılı yaşadık
O çağa bu çağa gömüldük
Bir şey var, susar, bakar durur
Ölümün soluduğu denizle varolan
Gökyüzünden başka çağ yoktur.⁶⁵

PARİS

UNESCO Genel merkezi kültür müşavirliği. 1979 yılı... Oradan Cumhuriyet gazetesine yazılar gönderdi. Oradaki izlenimlerini, Fransa'yı, Fransızların Türkiye'ye bakışını, Türkiye'nin Paris'teki yüzünü, sanat olaylarını, Paris'in mimarisini, Fransız tarihini her zamanki nesnel yaklaşımı ile yazdı.

Okurlarımın gözünden kaçmamıştır sanırım. Paris'e ilişkin hangi konuyu açsam, o konunun bizim toplumumuzla, ilintisini demesem bile, koşutluğunu, benzerliğini kurmaktan kendimi alamıyorum. O yazılar, hele topluca ele alınsa görülecektir ki, Fransız uygarlığı dediğimiz bu ilginç olay, daha önceki birtakım uygarlıkların kalıtımını benimsemekten doğmuştur. Buna hazıra konmak da denebilir. Bütün uygarlıklar hazıra konmuşlardır; bundan başka yol yoktur yaratıcılığa, özgürlüğe varmak, insanlığa katkıda bulunmak için...⁶⁶

PHILIPPE SOUPAULT

Ünlü ozan 1949'da Ankara'ya gelir. Üç arkadaş Orhan, Oktay, Melih, o yıl Yaprak dergisini çıkarıyorlardır. Soupault dergiyi duymuştur, tanışmak ister. Derginin yönetimevine geleceğini söyler. Oysa bir yönetimevi yoktur. Orhan Veli'nin Yenişehir'de bir apartmanın bahçesindeki, kapıcı için yapılmış tek odalı evini iki

gün içinde ellerinden geldiğince düzenlerler. Konukları gelir, ona yemek ve rakı sunarlar. Sonra orada bulunan ozanlar şiirlerini okurlar birer birer. Şiirlerin Fransızcaya çevrileri daha önce yapılmıştır. Çevirileri Sabahattin Eyuboğlu okur. Orhan Veli'nin okuduğu şiir hepsini şaşırtır önce, sonra gülmeye başlarlar. Şiiri, Orhan, Soupault'dan çevirmiştir, ama kendi şiiriymiş gibi okumaktadır.

ŞARKI

Şakir efendi
Koltukçu
Öldü
Dün gece
Çerkeş'te
Öldü, Gitti
Çerkeş'te öldü gitti.

Sabahattin Eyuboğlu durumu açıklar konuğa. Bir kez daha okur Orhan, Soupault çok sevinir, 'aslı gibi', der. Şiirin çevrilip çevrilemeyeceği konuşulur, Soupault şunları söyler:

Şiir gerçi bir söz sanatıdır, ama bir öz sanatıdır da. Bu bakımdan başka dile çevrilebilmelidir. Ben şiirin çevrilebileceğine inanıyorum. Giderek daha da fazlasına, şiir dilinin müzik gibi, uluslar arası bir dil olduğuna inanıyorum. Dünya ulusları, birbirlerini, belki her şeyden çok, şiirle anlayacaklardır.

Türkiye'den ayrılırken bir gazeteciye: "Şiiri bütün dünyada aradım Türkiye'de buldum."der.

RAŞİT

Melih Cevdet'in üç yaş büyük ağabeyi. Samsun'da Liman müdürüydü, 1980'de ayrıldı dünyadan. Kızı Zerrin.

telgrafhane

*melih
cevdet
anday*

//

1952

1952

MELİH CEVDET ANDAY

melih
cevdet
anday

YEDİTEPE

Keşanlı
odiseüs
kolları
bağlı
odiseüs
kolları
bağlı
odiseüs
kolları
bağlı
odiseüs

..

ROMANLAR

Anday, Semih Tanca'nın sahibi olduğu eski Tercüman'da, Yaşar Tellidede takma adıyla fıkra yazarken, gazetesinin yazı işleri müdürü olan dostu Semih Tuğrul'dan bir tefrika roman yazma önerisi alır:

Kabul ettim. Bu kez yeni bir takma adla, Murat Tek adı ile ilk romanımı yazdım. Ama yazmaya başlamadan beni bir korku aldı. Roman nasıl yazılır bilmiyordum. Doğru Orhan Kemal'e gittim, durumu anlattım. Orhan Kemal bana yol gösterdi. "Sen Akşam gazetesinde takma adla küçük hikayeler yazardın, onlardan biri ile başla, sonu gelir" dedi. Ben de onun dediği gibi yaptım.

Roman bitti, yenisi istendi, ben takma adı değiştirerek bir roman daha yazdım. Tercüman'da ve başka gazetelerde yazdığım romanların sayısı yediyi sekizi bulur. Onlardan hiçbirisi yok bende, toplayabilsem bastırmak isterdim. Okuyanlar bu konuda beni yüreklendirmişlerdir: Adımı koymadığım için çok rahat yazmıştım, fantezimi korkusuzca işlemişim çünkü.

Cumhuriyet gazetesinin ikinci sayfasında yazılarıma başladıktan sonra da, bir gün, Nadir Nadi Bey, gazeteye bir roman yazmamı istedi benden. Artık acemisi değildim ben bu işin, kabul ettim ve kendi adıyla ilk romanım olan Aylaklar'ı yazdım. Bu romanı Nadir Nadi Bey'e ithaf etmeliydim, düşünemedim o sıra, yazık oldu.

Bir gün Nur-u Osmaniye'de Orhan Kemal'le karşılaştık.

– Ne o beyim, romancılığa mı başladın? Dedi.

Şaka etmediğini sesinden, bakışından anlamıştım. Demek benim takma adla yazmama bir şey demiyordu da, kendi adımı kullanınca bunu çizmeden yukarı çıkma sayıyordu. Roman, romancıların alanı idi, bir ozan oraya burnunu sokamazdı.

Böyle düşünüp düşünmediğini açık olarak anlamak için,

– Ne var bunda seni rahatsız eden? Diye sordum.

Orhan Kemal, hep gülümseyerek,

– Şimdi ben de şiir mi yazayım? Dedi.

– Keşke yazsan, dedim.

Orhan Kemal, sevdiğim bir dostumdu, ama bu çıkışını onun olgunluğu ile bağdaştıramamışımıdır. Romanım kötü idiye, gülüp geçmesi, iyi idiye sevinmesi gerekmez miydi?

Aylaklar'dan sonra, gene Nadir Nadi Beyin isteği üzerine Cumhuriyet'e üç roman daha yazdım. Bunlar, Gizli Emir, İsa'nın

Günceci ve Raziye adlı romanlarımdır. Hepsi basıldı; hatta Aylaklar birkaç yabancı dile çevrildi. Demek ben, Nadir Nadi Beyin yürek-lendirmesi ile romancı oldum çıktım.⁶⁷

Kendi adıyla yayımladığı romanlar arasında Gizli Emir öteki-lerden daha çok yankı bulur, tepki alır. Roman 12 Mart öncesinde yazılmıştır ama 12 Mart sonrasını önceden haber verir gibidir. Go-dot'yu Beklerken'deki gibi, ya da Şato'daki gibi bekleme izleğini kul-lanır Anday bu romanda. Güvenliğin neredeyse yok olduğu bir kentte, insanlar gizli bir emir beklemektedirler. Bu roman, yazıldı-ğı döneme uyması nedeniyle öne çıkar ve TRT Sanat Ödülleri Yarış-masında birkaç başka romanla birlikte roman ödülünü kazanır. An-cak, çok yakın dostu olan Sabahattin Eyuboğlu'yla da arası bu ro-man nedeniyle açılır. Anday'ın bu dostluğun bozulmasına ilişkin anıları ile olayın tanıklarından Vedat Günyol'un yazıları Akan Zaman Duran Zaman adlı kitabında yer alır.

Bu romanlarının yanı sıra, Yağmurlu Sokak, Meryem Gibi, Birbi-rimizi Anlayamayız adlı romanlarıyla da Melih Cevdet Anday, Türk Romanında azımsanmayacak bir yere sahiptir.

Sonra gene o günler,(1950'li yıllar) Hıfzı Topuz'la ortak bir ro-man yazdık, takma adla. Romanın adı neydi unuttum. Baştarafını ben yazdım, son bölümünü Topuz.

...

Bir de ozan Arif Damar'la böyle bir ortaklığımız oldu. İşsiz-dim, o da işsizdi. Semih Tuğrul'dan (Tercüman) yeni bir roman önerisi aldım. Toy bir delikanlı ile olgun bir kadın arasında ge-çen bir aşk ilişkisi tasarladım. Arif Damar o zaman Nahit Ha-nım'la evliydi, gerçekte tanışıklığımız Nahit Hanım dolayısıyla olmuştur. İşsiz damat olur mu hiç? Romanın konusunu kendisi-ne anlattım: baş tarafını o yazacaktı, yazdı, bana verdi. Hiçbir sayfayı kaybetmeden müsveddeyi teslim ettim, bana düşen böl-ümünü yazmaya koyuldum. Şimdi düşünüyorum da, romanın adı bile kalmamış aklımda. Yalnız şunu unutmam, olgun kadın ile toy delikanlının sevişmesi okurun hoşuna gittiğinden, o bölümü biraz uzatmışımdır. Ne yapayım! Gün gün yazıyordum. Roman-da ortaklığım bununla biter.⁶⁸

İlk karısı. Evlilikleri 1945'ten 1956'da Sabahat'in ölümüne dek sürdü.

SANAT-SANATÇI

“Sanatın Vazgeçilmezliği” denemesi, sanırım, onun “ben de bir iki kez düşünmüşümdür” dediği zamanlardan birinde yazıldı. Dikkatle okunmalı... Özetlemek saygısızlık olur. Açıklığa Doğru kitabının başında yer alıyor...

Sanat ve sanatçıya ilişkin çok sayıda yazısı vardır Anday'ın. Bilinse de, anımsatmakta yarar olacak küçük bir alıntı:

Oysa sanatçı, her şeyden önce, güç beğenen kişidir; bu bakımdan kendi bulduklarını da kolay kolay benimseyemez; çünkü onun seçme ölçüsü yığınla yasaktan doğar. Bu yasakların tümünü kendi koymuştur. Böylece iyi bir sanat yapıtı, ekleye ekleye değil, ata ata ortaya çıkarılır...

Ozanların dilciliğini, dilbilginlerinin işinden ayıran özellik de buradadır. Ozanlar, dil anlayışlarını çok az sözcük ile belirtirler, bilim adamları gibi bütün sözcükleri eşlemezler, ama gene de ana dillerini, dil bilginlerinden daha çok etkilerler.⁶⁹

SÖZ

Söz, sözcük, dil, düşünce Anday'ın temel konularındandır. Sinemadan söz ettiği bir yazısında, mantığımızı rahatsız etmeden duramaz. Okuyucu metni okurken “söz”ün anlamını da çeşitlendirir.

Kinema, Yunanca “hareket” demektir ya, bu sanatın ilk büyük ustaları (gene de onlardır en büyükler bence), hareketin sanatını yapanlardır. Hareket, sözü hiç gerekmeden konuşur. Gerçekte söz, hareketin taklidinden başka bir şey değildir. Evet, insanın konuşması da, el kol hareketlerinin gırtlığa geçmesinden doğ-

muştur, bir varsayıma göre. Ama biz burada konunun o yanını bırakalım da sessiz filmin üstünlüğüne gelelim. Chaplin, Ayzenştayn, Rene Clair, sinemada “söz”e uzun süre karşı koydular, hatta ilk sözlü film denemeleri onların yüzünden yarıda bırakılmıştır. Fakat insanoğlunun yenilik düşkünlüğü her şeyi yener. Sonunda o ustalar da yavaş yavaş sesli, sözlü filme girdiler, ama ölçülü olarak dikkatle, Chaplin’in filmlerinde konuşma hep en az düzeydedir. Günümüzün en başarılı filmleri, söze ancak gereği kadar yer veren filmler oluyor. Sessiz, sözsüz filmleri yeniden görmek fırsatını bulursanız, bakın, onlar bize her istediklerini “kinema” ile anlatabilmektedirler. Belki bir gün yeniden eskiye döneceğiz, gereksiz olan “söz”ü ondan çıkaracağız.

Bir İngiliz düşünürü, gitgide konuşmanın ortadan kalkacağını söylüyordu. Çünkü anlatım aracı olarak “söz”ün yetersizliği her gün biraz daha iyi anlaşılıyor, bilimler de sanatlar da ondan yardım bekleyemez duruma geliyorlardı. Matematik alacaktır “söz”ün yerini. Dünyamız konuşmasız bir dünya olacaktır. Konuşmayı çok sevmeme karşın söyleyeyim ki, daha iyi olur öyle bir dünya. Hayvanlara, bitkilere benzeriz. Eski bir şiirimde, “Hayvanlar konuşmadıkları için / Kimbilir ne güzel düşünürler / tıpkı ellerimiz gibi” diye yazmıştım. “Söz”ün “düşünce” demek olduğunu unutuyorum sanmayın, daha iyi düşünebilmek için sözden vazgeçmemiz gerekiyor. Bu gerçeği bulan da sinema idi, yazık oldu.⁷⁰

SUNA

Karısı, zor zamanlarının dostu, yaşlılığının dayanağı. Cem Akkan’ın annesi.

ŞİİR-ŞAİR

‘Bilinemez mi’ deseydim yoksa? Bu kadar yakın ve bu kadar bilinemez olan başka bir konum yok benim. Şiiri duyuyorum, hatıta görüyorum, dokunuyorum sanki ona, yıllardır yapıyorum da, ama onunla her karşılaşmamda bir şaşkınlığa düşüyorum. Bütün tarihte, bütün dünyada şiir var, ama onun ne olduğunu bir bilen yok. Uğraşacaksınız, didineceksiniz, sizi sevindirdiğini görüvereceksiniz, tanımış gibi olacaksınız, ama yitiverecek o, başka sefer

başka bir kılıkta çıkacak karşınıza. Son günlerim daha çok bunu düşünmekle geçiyor.

...Şiir, Homeros'tan bu yana değişmeden kalmış bir iş değildir; çağdaş şiir, bir tür düzyazı, ama süslü düzyazı olan eski şiirden işte Valéry'nin parmak bastığı bu özelliği ile ayrılır; başka bir deyişle çağdaş şiir düzyazıya çevrilemeyen sözdür.⁷¹

Şair, bilinçli bir deli ve bilinçli bir çocuktur; mekanları bilerek karıştırır ve şakayı, bilmeye yeğler. Saçmalayan ve şakalaşan biridir şair, böylece de doğayı korku verici olmaktan çıkarır, masala çevirir. Çünkü eşyanın iki görünüşü vardır; biri herkesin gördüğü yüzü, öteki de ancak sanatçının herkese göstereceği yüz.⁷²

İnsanlar arasında anlaşmayı sağladığını sandığımız nesne adları, göstereni oldukları nesnelerden ayrılmışlardır gerçekte, bize onları göstermezler. Böylece dünyayı göremeden göçüp giderdik... Şiir (sanat) olmasaydı... "Bak" diyor şiir, "İşte ağaç! İyi bak!" Bakıyor ve görüyoruz ağacı, ilk kez. Şiirin bunca büyük bir işlevi de, zamanın geçmesinden duyduğumuz korkuyu yatıştırmasıdır; daha kısası, bu akışı durdurmasıdır. Böylece şiiri yazanla okuyan, bir tanıklıkta birleşirler, gösteren ile gösterilenin birliğinde ve ölüme karşı gelmekte

Şiir bilinen sözcüklerle bilinmedik sözler kurmaktır, demiştim bir yazımda. Bunu, bilinen sözlerle bilinmedik imgeler yaratmaktır biçiminde de yürütebiliriz. Amacım, şiirin tanımını aramak değil, şiir kadar değişik tanımları kaldıran başka bir sanat yoktur belki de. Bu konudaki güçlük, dilin, bir anlaşma aracı olarak kavram-nesne ilişkisi olmasından kaynaklanır. Düzsözün ne zaman, nasıl şiire dönüştüğünü bir giz gibi görme eğilimi sanırım bundandır. Dil, belki de başlangıcında şiirdi, söz şiirden çıktı. Bu açıdan bakarak, bir ozanı en çok düşündüren konu, sözle şiir arasındaki ilişkidir dense, yanlış olmaz.⁷³

Şiirler yazdığım için bilirim; bir şiirin kâğıda dökülmeden önce, kafada belirişi, sinir bozucu, yakışıksız bir iş gibi görünmüştür bana... Bu yüzden daha ilk sözcüklerden başlayarak, bu belirtileri yazmaya bakarım. Şiir ancak yazılmaya başlandıktan sonra biçimini alır, saygıdeğer bir iş olur. Divan şairinin, şiir yazmayıp, şiir söylemesi yadırgatıcıdır. Kendi başına düşünce, kendi başına us, sıkıntı vericidir.⁷⁴

...Şiir, bilinmeyen bir dünyanın söylemidir; ozan bu bilinmeyen dünyayı yaratırken sözcüklerin arasında yeni bağıntılar kurar, başka bir deyişle imgeler yaratır, bu imgelerin karşılıkları yoktur. Ozanın bilimlerle ilişkisi, biraz da felsefenin bilimlerle ilişkisine benzetilebilir. Felsefe nasıl birer konu dili olan bilim dilleri ile uğraşan (onların üstünde, ama onlara egemen değil) bir dil ise, şiir

de felsefe dilini konu edinen mantığın üstünde kurulu bir dil sayılabilir. Mantığın “ne doğru-ne yanlış” öneriler tablosu, sanki şiirin tanımı için bulunmuş gibidir. Şu ayrımla ki, mantığın içeriksiz önermelerine karşılık, şiirin bir nesnesi yoktur, ama içeriği vardır, bu içerik, şiir yazıldıktan sonra ortaya çıkar, o da belki ve onu çoğun okur yakıştırır, bulur.⁷⁵

Bizde yazın türlerinin fideliği genellikle şiir olmuştur. Düzyazının gecikmesinden ve şiirin eskiden beri tüm anlatım görevini üstlenmesindendir bu. Eski şiirimiz “tümce”yi temel almıştı. Bu yüzden, şiir ile düzyazının mantık bakımından ayrımı çok geç anlaşılmıştır. Şiirli düzyazı, şiirli söz yanılgıları bundandır sanırım. Sait Faik’in öykülerine şiir diye bakıldı; o da bundan yüreklerek, öykülerindeki imgelerle şiir yazmaya girişti ve bir şiir kitabı çıkardı. Bu kitabın başarısızlığı çok öğreticidir. Sait Faik bu işi tersinden yürütseydi, sonuç bambaşka olacaktı.⁷⁶

Ben bütün bu teknikleri denemiş, uygulamış bir şair olarak diyeceğim ki şiir yazma işi gittikçe güçleşti. Buna karşın şiir yazma hevesinin neden bunca arttığını anlayamıyorum. Ölçü, uyak kullanmak hiç de güç bir iş değildir; üstelik bunlar, şiire yalancı bir uyum getirmekle okuru aldatır. Ölçüyü, uyağı, benzetmeleri alalım şairin elinden, ‘Hadi şimdi yaz bakalım!’ diyelim, şaşırmaz gerçek şair, işin en güç olanını üstlenir.

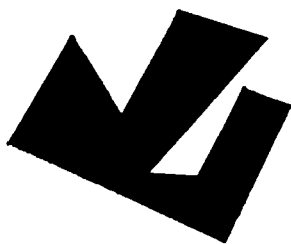
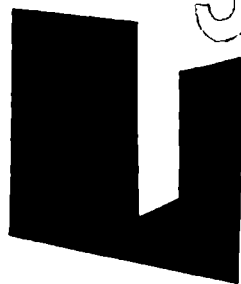
...Evet, demek istiyorum ki başlangıcından bugüne bütün şiir, yalnızca kendine özgü mantığının buyruğunda yürümüştür. Ölçüler, uyaklar, eğretilmeler, uyum gösterileri... Bunlar şairin eğlenceleridir, ya da eğlencelikleri.

...Dünya şiiri değişiyor mu? Evet, bildiğimce öyle, kimse artık eski anlam ve biçim oyunlarına yüz vermiyor ve düzenlatım şiiri büyük bir gelişim sağlıyor.

Dünya şiiri... ama şiir dünyası değil. Mısır, Sümer, Çin şairleri başlarını kaldırıp bugünün şiirini okusalar hiç yadırgamazlar, şiir sürüyor,” deyip sevinç duyarlar.⁷⁷

Benim şiir deneyimime gelince... Ben bu yola ustası olmayan bir şair olarak çıktım. Ölçülü uyaklı yazdığım ilk şiirlerim 1936’da yayımlandı. İki yıl sonra, ne yazık ki artık aramızda olmayan iki arkadaşım ile Türk şiirinde köklü bir değişiklik başlattık. Geleneksel ölçüleri ve uyakları, alışılmış benzetme ve eğretilmeleri bir yana bıraktık. Aynı dönemde ben ironiden yararlanarak toplumsal yer-giler yazdım; sıradan insanın dilini kullandım. O dönemin iki şiiri “Tohum” ve “Anı”dır. 1963’te yayımlanan Kolları Bağlı Odysseus eleştirmenlerimizce kolayca anlaşılamayan kapalı bir şiir olarak yorumlandı. Okurların kolay şiire alışmış olduklarını demek kimse anlamamıştı. Kolları Bağlı Odysseus artık zor bir şiir sayılmıyor. Bir şairin kapalı şiir yazmak istediği söylenemeyeceği gibi ondan ko-

ganyana

MELİH CEVDET ANDAY

1956

MELİH CEVDET ANDAY

65

*melih cecdet
anday*

teknenin ölümü

NS

lay anlaşılır şiir yazması da istenemez. İster anlaşılın, ister anlaşılmasın, şiir şiirdir.

...Yaşlandıkça, şiir deneyimimi gözden geçirmeye başlıyorum. Evet, şiirsel yolumda iki üç kez değişiklik yaptım: Yeni şiirin doğası bunu gerektiriyordu. Yalnız şiir değil, bütün sanatlar hızlı bir araştırma ve yenilenme süreci içindeydi. Sanat bilimle yarışmak zorunda olmasaydı bütün gerekliliğini yitirirdi demek doğru olur. Bu yarış, insanın bilebileceği her şeye ulaşma yarışıdır.”⁷⁸

Düzyazı şiir yazmak gittikçe daha çok çekiyor beni. Saatlerimi sevinç içinde geçiriyorum bu şiirleri yazarken; bakıyorum da, onca düşkün olduğum düzenli yapı hiç de önemini yitirmiyor bu tür bir çalışma içinde ve şiir, iffetini korumakta hep güçlü kalıyor. Öyle ise bu deneyimden kazançlı çıkılabilir ve ozanı en çok uğraştıran ‘fazlalık’ sorunu, kendi içinde rahat bir çözüme ulaşabilir, kısası bütün dil dağarı hizmete girer. Wallace Stevens pekyürekle varmıştı buna, çilesini çekmeden. Ama Amerikan şiiri bu deneyimi ondan önce yaşamıştı. A. Poe’nun eli sıkılığı ve W. Whitman’ın eli açıklığı-nı düşünün bir! Şimdi şimdi Wallace Stevens’te Eliot’un durulmuş-luğunu görür gibi oluyorum.⁷⁹

...Ben kendimi hiç yaşlı hissetmedim. Sebebi şu: Yaşlanmak, özellikle şairin yaşlanması çok iyi. Genç şair çok iyi şiir yazabilir. Benim gibi yaşlanmış şairin şiirinde iş varsa, onda vardır. Asıl şimdi anlıyorum şiirin ne olduğunu. Emin olun, şimdi yazdığım şiirleri tüm insanlık anlayacak gibi bir düşünce içindeyim... Bizim dilimizle en büyük düşünceleri anlatabilir miyiz diye düşünüyoruz...Tüm sanatlar gibi, şiire bakma da eğitim gerektirir. Bu eğitim mutlak gelecektir. O zaman insanlar, cahillere ve yalancılara aldanmayacaklardır.⁸⁰

TAKMA ADLAR

Gazetelerde fıkra ve tefrika roman yazarken kullandığı adları: Yaşar Tellidede, Niyaz Niyazoğlu, Murat Tek, H. Mecdi Velet (Meli Cevdet Anday’ın harfleriyle oluşturulmuş).

“Bilinmeyen” adlı denemesine şöyle başlar Anday:

“Kişi yaşadığı çağı gereğince bilemez” görüşü pek de yabana atılır bir görüş olmasa gerektir. Neden dersiniz, tarih, ayıklanmış, düzene sokulmuş bir olaylar bütünüdür; başka bir deyişle, zamanın akışı içinde önem kazanır geçmiş, onun gerçekte ne olduğu sorusu çözümlenemez, boşlukta kalacak bir sorudur. Belli bir çağın ileride nasıl yorumlanacağı, hangi olayların tanımlayıcı bir nitelik kazanacağı, hangi kişilerin en etkili rolleri oynamış, hangi yapıtların en belirleyici gerçeği yakalamış olduklarının nasıl saptanacağı önceden kestirilemez. O gün için önemi başta gelen bir olay, bir kişi, ya da bir yapıt, bakarsınız, sonradan neredeyse üzerinde bile durulmaya değmez sayılabilir de, buna karşılık, gölgede kalmış, kimsenin ilgisini çekmemiş, ya da gereğince çekmemiş bir olgu, ileriki yorumcuların gözünde birden öne çıkıverir, baş köşeye kurur, en açıklayıcı işlevin simgesi olur.⁸¹

Bu denemesini üç bilinmeyen üzerinde örnekleyerek sürdürür Anday: Homeros’la ilgili bilgilerimizin ne kadar doğru olduğunu sorgular. Kim olduğunun bilinmediğini, *Odysseia*’nın onun olmadığına, *İliada*’nın birçok bilinmeyen kişi tarafından yazılmış bir yamalı bohça olduğuna ilişkin görüşler olduğunu ve Yunan ilkçağını bunca etkilemiş, günümüze kadar da gücünü hiç yitirmemiş olan bu büyük ozan hakkında artık yeni bilgiler edinmemize olanak olmadığını söyleyerek “Demek bilinmeyen biri etkiledi binlerce yılımızı,” der. Daha sonra İsa Mesih’e geçer. Homeros’un babasının nehir, İsa’nın babasının Tanrı olduğu söylencesini anımsatır, İsa’ya ilişkin bilgilerin de nereden çıktığının bilinmediğini, onun koca bir ortaçağa egemen olacağını o zamanlar kimsenin fark etmediğini anlattıktan sonra, Homeros’taki gibi: “Bunca bilinmeyen bir insan, nasıl oldu da koca bir tarihe yön verdi? Demek bilinmeyen biri kurdu o inancı, sağtöreyi!” der. Üçüncü bilinmeyen olarak Shakespeare’den söz eder. Shakespeare’in, üzerinde en çok durulan, neredeyse çözülemez bir bilmeceye konu olan bir ozan kimliğine bürüneceği on altıncı yüzyılda biliniyor muydu? diye sorarak, günümüze dek gücünü etkisini sürdüren bu sanatçının da bilinmeyen bir kişi olduğunu vurgular. Sonra sorar:

Evet, bu üçlü diziye kurduktan sonra, saflıkla sormak geliyor içimden: Günümüzün bilinmeyi kim? Onu bilirsek, bilinmez olmaktan çıkacağı için, böyle bir soru mantığa tümenden aykırı olacaktır.

Bugünün bilinmeyen kişinin ise bu üç örnekte gördüğümüz gibi bir birey değil “çok ülkeli kapital” denilen ve birey ölçüsüne sığmayan ayrı bir güç olduğuna gelir.

Bir başka denemesinde⁸², “Seni Tanrıya havale ettim” sözünün, tarihe bırakmak olduğunu, bugünkü dünyada mı hesap vermeyi yoksa öteki dünyada mı hesap vermeyi sorduğunuzda herkesin öteki dünyayı yeğleyeceğini anımsatır. Çünkü herkes haklı olduğunu düşünmektedir. Bir gün haklı olduğunun anlaşılacağını düşünerek ölmüştür suçlanan birçok kişi. Tarihten korkmamak gerektiğini, olayların her dönemde farklı yorumlandığını, çünkü tarihin bir yargılayıcı olmadığını, bir tarih mahkemesi bulunmadığını vurgular.

Anday, “Milletimizin binlerce yıllık şanlı tarihi” tanımını anlayamadığına değinir ve ulusal tarihimizin Cumhuriyetle birlikte başladığını, Osmanlı okullarında Türklerin tarihinin değil, peygamberlerin tarihinin okutulduğunu, Türkçülüğün başlangıcının son dönemlere rastladığını, ulus bilincinin Cumhuriyet dönemine kadar görülmemesi nedeniyle ulusal tarih kavramından da bundan önce söz etmenin doğru olmadığını anlatır. Atatürk’ün tarih kavramını topraktan çıkardığını, Anadolu toprağının tüm geçmişinin tarihimiz olarak kabul edilmesinin gerektiğini söyler. Anadolu uygarlıklarının tümüne sahip çıkmanın bizi yalnızca topraklarımıza sağlamca oturmanın tarihsel dayanağına kavuşturmakla kalmadığını, Turancılık, ırkçılık gibi bir takım çağdışı, kökü dışarıda inanışların etkilerinden de koruduğunu belirtir. Geçmiş uygarlıkların benimseme ve özümseme yoluyla alındığını vurguladıktan sonra der ki:

...bugün bizim halkımızın, geçmişteki Anadolu halkları ile birçok bağları var. İsteyen okur, öğrenir. Bugünkü Anadolu halkı, tarih boyunca Anadolu’da oturmuş olanların çocuklarıdır.⁸³

Tarihin bir övünme ya da yerinme nedeni olmadığının da üstünde durur Anday. Sağcıların ve solcuların, yani siyasal bakış açısının tarihin yorumlanmasında önemli bir farkı olduğunu söyler. Sağcı düşüncenin, Osmanlı İmparatorluğunun ilerleme dönemini

Türk'ün kahramanlığı ile açıkladığını ve yengilere gelince; örneğin, geleneklere saygının ortadan kalktığını belirtip yabancıları suçladığını anlatır. Solcu düşüncenin ise bu tür bir duygusal yaklaşım yerine, bizi bugüne getiren olaylar dizisinin yasalarını anlamaya çalıştığını, geçmişe bugünün ışığı altında baktığını söyler ve “Her şeyden önce yapılacak iş, tarihimizi savaşların, padişahların tarihi olmaktan çıkarmaktır,” der.

Tarihin akışını, geçmiş ve geleceği, akli, ve gücü konu ettiği “Akarsu” adlı güzel bir denemesini ise şöyle bitirir:

Tarih karşısında bizi gizemsel olandan, umut-umutsuzluk gibi duygusal olandan, ancak onun yaşanan özüne vereceğimiz değer kurtarabilir. Tarih, belli dönemlerin yapısal özelliklerinin art arda sıralanışından oluşur. Öyleyse bizim, yaşadığımız dönem içindeki tarihselliğimizin bilincine varmamız gerekir. O zaman tarihi dışlamak yanılığından kurtulur, onu elimize geçirmiş oluruz.⁸⁴

Tarihin uluslar tarafından oluşturulduğuna değindiği “Tarihten Önce Vardık...” ve “Tarihten Sonra Varız” adlı peş peşe yayımlanan iki yazısında Anday, Atatürk'ün bir ulus yaratma sürecinde tarih de yaratma girişiminin önemini vurgular. Bu çalışmaların dil çalışmalarında da yapıldığı gibi kimilerince küçümsenmiş olduğuna değinip şöyle der:

Oysa yapılan, yapılmak istenen, ulus olarak eşitçe yaşamak hakkını elde etmek istemindeki bir toplumun, sömürücülüğe yaran bir tarih anlayışından başka bir tarih yaratma, bunun için de geçmiş amaçlı olarak yeniden yorumlama eylemi idi. Bunu, eşitsizliğe ve sömürüye karşı başkaldırmış bir ulus, ancak kendisi yapabiliirdi. Başka ulusların düşünürlerinden hazır reçeteler bulunmazdı. Hazır reçete alışkanlıkları için oklu Asya haritası gibi, bu toprağın ilkçağına değer verme çabaları da kolayca hafife alınabiliirdi. Alındı, alınıyor da. Bilinmeyen şudur ki, bir ulusun tarihini, biraz düş, biraz masal, biraz yorumla, ama mantıksal bir düzene oturtularak benimsenen bir geçmiş yaratır. Tarihini hiç kimse getirip vermez bir ulusa, onu toplum kurar; bir tarihçinin dediği gibi, “Yaşam, kendi yararına, ölüyü sorguya çeker.”

Bu düşünceleri savunmaya kalkanların, en azından ‘saflıkla’ nitelendirildiklerini bilmiyor değilim. Ama ne yapacaksınız ki, edebiyatımızda, genellikle güzel sanatlarımızda görülen yadsınmaz gelişme, bu ‘safların çabası ile gerçekleşmiştir.⁸⁵

Tarihin yapılıp yapılamayacağını düşündüğü bir denemesine Anday, bugün olan olaylardan hangisinin gelecekte önemli yer tutacağını bilinmediğiyle başlar. Marx'ın, 'Tarihi, verilmiş olan koşullar ve ortam içinde insanlar yapar' sözünü, daha sonra: Claude- Levi-Straus'un 'insanlar tarihi yaparlar ama bunun farkında değildirler' sözünü, Santayana'nın 'Eğer tarihi öğrenmezsek onu tekrar tekrar yaşamak zorunda kalırız' sözüne karşılık Alvin Tofler'in: 'Doğru ama, geleceği değiştirmezsek ona katlanmak zorunda kalacağız ki bu daha da kötü' sözünü alıntılıyıp Braudel'in tüm konuları uzun, orta ve kısa dönem olmak üzere üç zamansal boyutta ele alışını anlatır. Braudel'in, insansal bilimlerin aralarında işbirliği olmasından yakındığını, uzun dönemli bakışla ele alınacak tarihin geçmişi yeni bir tanımla ortaya çıkaracağını söyler.

Bu yöntemle ele alınacak tarih (önemsiz ayrıntılardan ayıklanmış tarih) belki de geçmişi yepyeni bir görünümde karşımıza çıkaracaktır. (Ben gene de o önemsiz ayrıntıları arayacağım, onlar olmadan gerçekten yaşanmış bir geçmiş olamaz gibi gelir bana.) Braudel buna 'Konjonktürel tarih' diyor. İmdi merak ediyorum, böyle bir tarih bilimi (ya da tarih bilinci) bize günümüzü göstermekte, günümüzdeki sıradan olayları, gerçekten tarihi yapacak olaylardan ayırmakta yardımcı olacak mıdır? Olursa tarihin gidişini ele geçireceğiz demektir. Böylece... tarih ortadan kalkar.

Belki de tarih bilimine daha yeni yeni giriyoruz. Marx şimdilik tarih-öncesi'nde yaşadığımızı söylemişti. Bir başka tarihçi de, 'tarih ölüyü sorguya çekmektir,' demişti. Hangi yandan bakarsanız bakın, tarih, niçin merak ettiğimizi bilmediğimiz bir olaylar yığınıdır; özellikle bizim okullarımızdaki öğretim biçimi ile onun neden okutulduğu bilinmez genellikle. Tarihe bir anlam vermenin kolay olmadığı anlaşıyor. En azından ben bilmiyorum.⁸⁶

“TOHUM”

Bu şiirle Melih Cevdet'in Garip dönemi sona erer. Oktay Rifat'la arası bu şiirden sonra açılır.

Dört nala haberci ilkyazdan
Aşağıdan inceden beyazdan
Dumanı tüten sıcak tohum
Dolan kara toprağı dolan
Ulaş yeryüzüne ak tohum

Hey gücüne kurban olduğum
Dağ taş dinlemezim hey aman
Göster o gül yüzünü göster
Önce yeşil yeşil bak tohum
Sonra sarı sarı gülüver
Donansın donansın daneler
Kız oğlan kız, alaca kına
Tarlalar sebil tek bedava
Ver güzelim ver yiğitim ver
Pir aşkına fakir aşkına

Anladım farkı neden sonra
Tohumdan başka şeymiş bitki
Bu küçük deli fişekteki
Ne ki? Ağaç mı allı pullu
Yoksa ayırık mı, başak mı ki?

Kim bilecek... Kapalı kutu
Ama bulut, yağmur bulutu
Gelir kararır nerdeyse
Tohum altta nefes nefese
Kulağı gök gürültüsünde.

Mehmed Kemal'in yalnızca bir sayı çıkan *Meydan* dergisinde yayımlanan bu şiir polisi kuşkulandırmıştır. Polis, Mehmed Kemal'i sorguya çeker.

Anday'ın bu şiirindeki 'Ne ki', 'mı ki' seslerinden etkilenen Ahmet Muhip Dranas "Bahar Gökleri" adlı şiirinde aynı sesleri kullanır. Bunu Anday'a söylediğinde, Anday, kendisinin de bu sesleri hocası Halil Vedat Fıratlı'nın evinde Hasan-Âli Yücel'den dinlediği Yavuz Sultan Selim'in bir şiirinden aldığını söyler.

Gözlerin şivede ebrun ile helbaz mı ki
Neyi ki şive mi ki cevri mi ki naz mı ki

UYGARLIK

Anday, Avrupa kavramını irdelediği ve 1989'da yazdığı bir yazısında, 1992'de kurulacak olan Avrupa Birliği nedeniyle 'Avrupa' kavramının dünyada tartışıldığını, bu tanım üzerinde çalışıldığını anlatır bu çalışmanın Avrupa dışında da yapılıyor olmasını anladığını, çünkü hiçbir uygarlığın, kendisini kendi içinden tanıyamayacağını söyler. Uygarlığın tarih içinde Sümer, Mısır, Çin gibi çeşitli bölgelerde konakladığını, son dört yüz yıldır da Avrupa'da durduğunu söyler. Yunan-Latin kültürü üzerine dayalı olan Avrupa uygarlığının 18. yüzyıldaki bilim patlaması ile dünyayı egemenliğine aldığını, şimdi sanayileşmeye çalışan geri kalmış ülkelerin de batıyı örnek tutmak zorunda kaldıklarını, işin şaşırtıcı yanının böylesi gelişmiş bir uygarlığın emperyalizmi yaratmış olması olduğunu söyler. Bu kültürün hem taklit edildiğini, hem de nefret yarattığını vurgulayıp, Emperyalizm ile Batı uygarlığının karıştırılmasının yanlış olduğunu belirtir. Batının bu pisliği temizlemesi kolay değildir, bu yüzden Batı'da, Batıyı arama eğilimi küçümsenemez, der.

Ancak, emperyalizmden soyutlanmış bir Avrupa'nın savunucuları artık Avrupa dışından da çıkabilir. Çünkü dört yüz yıldır Avrupa üzerinde duraksamış olan uygarlık bulutu yavaş yavaş dağılmakta, bütün dünyayı sarmaktadır. Eski kültürler için olduğu gibi, bu Avrupa kültürü de insanlığa mal olmuştur. Onun hangi anakaradan savunulacağını konuşmak mantığa aykırı olur.

Merak ediyorum, serbest ticarete dayalı Avrupa birliği düşüncesi acaba Avrupa kültür ve uygarlığını sürdürebilecek mi?

Bir Akdeniz uygarlığından nerelere kadar gelmişiz?⁸⁷

ÜNİVERSİTE

Çanakkale'deki birliğimden terhis olunup Ankara'ya geldiğim de işsizdim. Bir lise mezununun iş bulması kolay değildi. Ben gerçi Ankara Hukuk Fakültesi'ne yazılmıştım, ama sürdüremedim öğrenimimi. Bundan ötürü ileride pişmanlık duyacağımı söyleyenler oldu bana. Bunlardan biri O zaman Diyanet İşleri başkanı olan Prof. Yaltakaya'dır... Öteki Nurullah Ataç'tır. Ataç, üniversite profesörü olan ar-

kadaşlarının, sadece lise bitirmeli olduğu için kendisini küçük gördükleri kuruntusu içinde idi. Bu deneyiminden ötürüdür sanırım, ‘Pişman olursunuz’ dedi bana. Bu sözü arkadaşlarımdan da söyleyenler olmuştu. Neye güveniyordum peki? Doğrusunu söyleyeyim, hiçbir şeye. Güvenecek hiçbir şeyim yoktu, olmadı. Önümde bir yaşam duruyordu (epey de uzadı). Ne olup biteceğini merak ediyordum. şuncasını söyleyeyim, üniversite bitirmediğim için beni küçümseyenler olmadı değil, ama aldırmadım. İstediğim gibi yetiştirmeye baktım kendimi, bütün yaşamım öğrencilikle geçti. Bir türlü bitiremedim. Sanki üniversiteyi bitirseydim, bitecek miydi?⁸⁸

VARLIK

Maddi anlamdaki varlığa önem vermedi hiç. Çok para kazanmak, mal, mülk sahibi olmak onu ilgilendirmedi. Ama, Türk yazınının, şiirinin ve Aydınlanmasının en önemli isimlerinden biri olarak varlığını sürdürecekt.

Varlık dergisi, onun ilk şiiri olan “Ukde”yi 15 kasım 1936’da yayımladı. Yaşar Nabi Nayır’ın, şiirini hiç güçlük çıkarmadan yayımladığını söyler bir yazısında. Garip akımına bağlı şiirleri de o yıl, Varlık’ta büyük sayfalarda basıldı. Varlık dergisinin bu yüzden Anday’da özel bir yeri vardı.

YAZMAK

Kimin için yazıyorsunuz? sorusu yazarlara sıkça sorulan bir sorudur. Bir hanımın bir yazara bu soruyu sorup, yazarın okur için yazması gerektiğini, yazarın kendisi için yazıyorsa yayımlamaması gerektiğini söylemesi üzerine Anday düşündüklerini yazısında şöyle dile getirir:

Benim çok duyduğum, alışık olduğum bir sözdür bu, çok sık kullanılır. Neden hâlâ bıkmadı, anlayamamışımdır. O hanıma dedim ki: ‘Yazar sizin için yazmaz, ama kendi özü için de yazmaz, uğraşı içinde kendi kendine yarışma durumundadır o, ken-

disini aşma durumundadır. Çağına uymak için zorunludur bu. Böyle olmasaydı, yeniden sanat yaratmanın, yeniden felsefe, bilim yapmanın hiç gereği kalmazdı, eskileri ile yetinir giderdik. Oysa bu alanların gitgide artan bir hızla korkunç bir yenileşmenin içinde bulunduğunu görüyor, biliyoruz. Demek ki, sanatçı olsun, bilim adamı, felsefeci olsun, bunlar hiç de sizin için yazmıyorlar. Sizin için yazsalar, kendi alanlarında bir adım bile atamazlardı. Geriye ne kalıyor? Sizin çaba harcamanız. Evet, eğer sanatların tadına varmak istiyorsanız çaba harcayacaksınız, alıştığınız sanat yapıtlarının sizde yerleştiği tembellikten silineceksiniz. Değer buna! Bilimler, felsefeler için de böyle. Çağımızın düşüncesini öğrenmeye hevesli iseniz, ne yapalım ki, zahmete gireceksiniz.⁸⁹

Nasıl yazıyordu, gazete yazılarını?

...bir yazı üzerinde gereğinden çok çalışmayı doğru bulmam. Konunuzu düşünür, başlarsınız yazmaya, elinizden gelen titizliği gösterirsiniz. Kendinizi ölçü alacaksınız, yanlışla düşmekten korkmayacaksınız, miktarınız ne ise ona güveneceksiniz...

Kendinizi ölçü olarak alacaksınız, demiştim yukarıda. Gerçekten de kolay kolay başka bir ölçü bulunamaz bir yazar için. Halkın anlayacağı gibi yazayım diyen, alçak gönüllü değil, kendini beğenmiştir. Ortaokulda bir öğretmenimiz vardı, çocuklar biraz çokça sorunca:

– Bu kadarı size yeter, derdi.

Belki doğrudur, ondan çoğunu anlayamazdık. Ama ben derim ki, Tanrı'yı seversen bir sözcük daha söyle bu konuda diye dretsek, söyleyemezdi. Onun gibi, 'Halkın seviyesine iniyorum' gibilerden davrananlar yok mu, onlardan korkun asıl. Ne var ne yok, bütün bilgilerini ortaya dökseler, yine de bildiklerinin birazını anlatmış gibi davranırlar. Halkın efendisi oldukları için, damla damla sunarlar yüce bilgilerini.

Ama, bir yazarın kendini ölçü olarak almasında da sakıncalı yanlar vardır, doğruluk ister, yürek ister bu davranış. Boylarını ölçtürürken topuklarını hafifçe kaldıranlar vardır ya, kimi yazarlar da kendi hizasını işte öylece, belli belirsiz yükseltirir. Demek, gerçekte ölçüsü kendi değil, kendinden biraz daha yüksekçe biridir. Öyle bir yazarın kendi kendisiyle çatışmasından da içtenliğinden de bir şey çıkmaz, çünkü gerçekte kendi kendisiyle çatışmıyor demektir o, içten olmasına ise hiç imkân yoktur onun. Ukalaca olması bundandır.⁹⁰

Sonra, bir gün, gazete için yazdığı yazıyı birkaç kez yazıp boyunca sinirlenir, “Böyle yazı yazılmaz,” diyerek, bir daha almamacasına bırakır kalem. Yıl 1998 olmalı...

YETENEK

Yeteneksiz ozanlardaki şiir yazma tutkusunun zenginliği bana hep şaşkınlık vermiştir. Hiçbiri ozanlığın en ufak bir kuşkuya düşmez. Bu yüzden olacak, şiir okuma fırsatını kaçırmazlar bu tür ozanlar. Belki beğenilir, yok mu ya! Çünkü şiir onlar için “ne olduğu bilinmez” bir şeydir, güzellik rastlantısaldır, bakarsın güzel bir dize düşüvermiş... Esini ortaya atan bu gibi ozanlardır belki de. İyi ozanın esinle de, yetenekle de bir alışverişi olamaz. Öyleyse yetenek asıl onlarda, yeteneksiz diye bilinen ozanlarda mıdır dersiniz? Hayır, yetenek, sabrın ve özeleştirisinin ürünü olmalı.

ZAMAN

Sanıyorum, asıl güç olan, içinde bulunduğumuz zamanı yaşamaktır. Bekleyim ki o da ‘geçmiş’ olsun!... (1984)

“Kişi yaşadığı çağı gereğince bilemez” görüşü pek de yabana atılır bir görüş olmasa gerektir. (1973)

Yaşamadım yirminci yüzyılı / Kim yaşadı ki kendi yüzyılını / Akarsuyun dilinden sezenimiz yok. (1995)

Yirminci yüzyılı yaşadık / O çağa bu çağa gömüldük (1995)

Oysa ne çok geçmiş var, ne çok zaman / Ne çok gelecek, ne az zaman (1995)

Zaman, Melih Cevdet Anday’ın belki de en temel konusudur. Şiirlerinin büyük bir bölümünde, birçok denemesinde, oyunlarında, romanlarının kimi yerlerinde zamanı doğrudan ya da dolaylı olarak ele alır. Bedenin, sonsuzluk içindeki bir kıvılcım kadar kısa ömründe, aklın, zamanın sonsuzluğunu kavrama çabasını görürüz onda.

- 1 "Troya Önünde Atlar", 1. Koşu'dan.
- 2 "Atın Dostluğu", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, Adam, 1984, s. 82.
- 3 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 4 age.
- 5 "Aydın Kime Derler", *Cumhuriyet*, 1. 7. 1983, (Yiten Söz, 1992, s. 161).
- 6 "Kırsal Yaşam Derken", *Cumhuriyet*, 22. 7. 1983, (Yiten Söz, 1992, s. 166).
- 7 "Bir Küçük Örnek", *Cumhuriyet*, 25. 11. 1983, (Yiten Söz, 1992, s. 206).
- 8 "Cumhuriyet'i Yaşadık mı?", *Cumhuriyet*, 24. 4. 1987, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 177).
- 9 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 10 "O Günler", *Cumhuriyet*, 22. 10. 1993, (*Çok Sesli Toplum*, 2001, s. 373).
- 11 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 12 "Bahar Geldi", *Cumhuriyet*, 17. 3. 1989, (*Geleceği Yaşamak*, 1994, s. 33).
- 13 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 14 "Bilimi Savunmak", *Cumhuriyet*, 2. 9. 1977, (*Yasak*, 1996, s. 316).
- 15 "Okumamak", *Cumhuriyet*, 17. 6. 1977, (*Yasak*, 1996, s. 348).
- 16 "İki Beyin", *Cumhuriyet*, 21. 5. 1982, (Yiten Söz, 1992, s. 38).
- 17 "Bitmeyen Konu", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 176.
- 18 "Bitmemiş Çeviri", age, s. 178.
- 19 "Çeviri Üstüne", *Cumhuriyet*, 5. 4. 1991, (*Geleceği Yaşamak*, 1994, s. 289).
- 20 "Esin", *Cumhuriyet*, 16. 12. 1977, (*Yasak*, 1996, s. 282).
- 21 "Çeviri Üstüne", *Cumhuriyet*, 5. 4. 1991, (*Geleceği Yaşamak*, 1994, s. 290).
- 22 "Düzyazı Sorunu", *Açıklığa Doğru*, 1984, s. 38.
- 23 "Dilde Modalar", *Çerçeve*, Mart 1988, (*Geçmişin Geleceği*, 1999, s. 47).
- 24 "Daha Sürececek", *Cumhuriyet*, 23. 9. 1977, (*Yasak*, 1996, s. 312).
- 25 "Adından Başlayalım", *Cumhuriyet*, 11.6. 1982, (Yiten Söz, 1992, s. 41).
- 26 "Bir Bayram Daha", *Cumhuriyet*, 26. 9. 1986, (*İmge Ormanları*, 1994, s.107).
- 27 "Gökalp Buyurdu ki...", *Cumhuriyet*, 28, 9, 1973, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 43).
- 28 "Şiir Dili", *Aldanma ki*, 1992, s. 40.
- 29 "Boğaziçi ve Doğa", *Cumhuriyet*, 3. 8. 1973, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 62).
- 30 "Şiir Deneyimim", *Adam Sanat*, Sayı: 207, Nisan 2003.
- 31 "Gözü Yaratan Işıktır", *Açıklığa Doğru*, 1984, s. 260.
- 32 "Kardelenler" şiirinden. *Güneşte*, 1989, s. 13.
- 33 "Düşünce-Düşünme", *Bayram Gazetesi*, 28. 8. 1985, (Yiten Söz, 1992, s. 421).
- 34 "Gelip Gidiyor muyuz?", *Cumhuriyet*, 12. 4. 1991, (*Geleceği Yaşamak*, 1994, s. 294).
- 35 "Müzik ile Fizik", *Cumhuriyet*, 25.12.1987, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 269).
- 36 "Bir Aile Geçimsizliği", *Cumhuriyet*, 21. 3. 1986, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 47).
- 37 "Eskilerin Sözleri Üstüne", *Cumhuriyet*, 16. 4. 1982, (Yiten Söz, 1992, s. 26).
- 38 "Sanatçının İki Deneyi Üstüne", *Cumhuriyet*, 16. 4. 1987, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 239).
- 39 "Kaynaklara Doğru", *Cumhuriyet*, 21. 4. 1962, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 192).
- 40 "Ne Biçim Felsefe", *Cumhuriyet*, 9.12.1983, (Yiten Söz, 1992, s. 215).
- 41 "Adından Başlayalım", *Cumhuriyet*, 11.6.1982, (Yiten Söz, 1992, s. 43).
- 42 Hayati Özen ile söyleşi, *Semender*, Sayı: 1, Bursa, yaz 1995.
- 43 "Atın Dostluğu", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 81.
- 44 Hayati Özen ile söyleşi, *Semender*, Sayı: 1, Bursa, yaz 1995.
- 45 "Şiir Deneyimim", *Adam Sanat*, Sayı: 207, Nisan 2003.
- 46 "Halkım", *Cumhuriyet*, 10.12.1982, (Yiten Söz, 1992, s. 133).
- 47 "İçki Satar İçmez", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 26.
- 48 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 49 "Sanatçının İki Deneyi Üstüne", *Cumhuriyet*, 16.10.1987, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 239).

- 50 "Önce Şeker Bozuldu", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 84.
- 51 "Kapandı Gene Açılır", 200'e Doğru, Sayı: 8.
- 52 "Örnek Alınabilir mi?", *Aldanma* ki, 1992, s. 40.
- 53 "Siyasal Yaşam ve Siyasal İktidar", *Geleceği Yaşamak*, 1994, s. 154.
- 54 "Yeni Tanrılar", *Cumhuriyet*, 09, 2, 1973, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 7).
- 55 "İkaros Kimin Umurunda!", *Cumhuriyet*, 20, 5, 1977, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 361).
- 56 "Sanatlar Arasında", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 219.
- 57 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 58 "Türler Arasında", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 250.
- 59 "Şakalar", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 127.
- 60 "Ozan Olmak İçin", *Cumhuriyet*, 3. 9. 1977, (*Yasak*, 1996, s. 331).
- 61 "Ziya-Zola", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 9.
- 62 "Tekleyen Gece"den, *Güneşte*, 1989, s. 44.
- 63 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 64 "Bolluk"tan, *Güneşte*, 1989, s. 75.
- 65 "Yağmurun Altında"dan, *Yağmurun Altında*, 1995, s. 30.
- 66 "Bir Avunu", *Paris Yazıları*, 1982, s. 73.
- 67 "Roman Nasıl Yazılır", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 232.
- 68 "Ortaklık", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 242.
- 69 "Sanatın Eğitici Yönü", *Açıklığa Doğru*, 1984, s. 151.
- 70 "Otobüs", *Cumhuriyet*, 10. 2. 1978, (*Yasak*, 1996, s. 305).
- 71 "Bilinmeyen Şiir", *Cumhuriyet*, 6. 5. 1988, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 337).
- 72 "Şiir Yaşantısı", *Çerçeve*, Nisan 1989, (*Geçmişin Geleceği*, 1999, s. 84).
- 73 "Şiirin Sürekliliği", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 131.
- 74 "Gerçekler ve Uygarlık", *Cumhuriyet*, 13. 5. 1961, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 161).
- 75 "Ozan ve Aydın", *Cumhuriyet*, 14. 2. 1986, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 33).
- 76 "Türler Arasında", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 250.
- 77 "Düzanlatım Şiiri Nedir?", *Cumhuriyet*, 20. 9. 1991, (*Geleceği Yaşamak*, 1994, s. 294).
- 78 "Şiir Deneyimim", *Adam Sanat*, Sayı: 207, Nisan 2003.
- 79 "Geçen Haftanın İçinden", *Cumhuriyet*, 11. 12. 1987, (*İmge Ormanları*, 1994, s. 177).
- 80 Zeynep Oral, "Edebiyatımızdan On İnsan, Bin Yaşam", no: 8, *Milliyet Sanat* eki.
- 81 "Bilinmeyen", *Cumhuriyet*, 21. 9. 1973, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 15).
- 82 "Korkmayın Tarihten", *Cumhuriyet*, 2. 3. 1973, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 31).
- 83 "Anadolu Halkı", *Cumhuriyet*, 10. 3. 1978, (*Yasak*, 1996, s. 272).
- 84 "Akarsu", *Cumhuriyet*, 8. 10. 1982, (*Yiten Söz*, 1992, s. 100).
- 85 "Tarihten Sonra Varız", *Cumhuriyet*, 7. 9. 1973, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 69).
- 86 "Tarihin Anlamı", *Cumhuriyet*, 6. 12. 1985, (*Yiten Söz*, 1992, s. 464).
- 87 "Avrupa Ne Demek?", *Çerçeve*, Mart 1989, (*Geçmişin Geleceği*, 1999, s. 81).
- 88 "Önce Şeker Bozuldu", *Akan Zaman Duran Zaman* 1, 1984, s. 84.
- 89 "Yazının Kolay Olanı Güç Olanı", *Geçmişin Geleceği*, 1999, s. 14.
- 90 "Ölçü", *Cumhuriyet*, 5. 5. 1962, (*Yeni Tanrılar*, 1996, s. 202).

kitap-lık

K İ T A P - L I K D E R G İ S İ N İ N A R M A Ğ A N I D I R